

VILNIAUS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS FAKULTETAS
EKONOMINĖS POLITIKOS KATEDRA

Natalija CHMELEVSKA

Verslo ekonomikos programa

MAGISTRO DARBAS

EKONOMINĖS IR PINIGŲ SĄJUNGOS PLĖTRA IR PASEKMĖS
LIETUVAI

THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC AND MONETARY UNION
AND THE OUTCOME FOR LITHUANIA

Leidžiama ginti _____
(parašas)

Katedros vedėjas prof. dr. **Algirdas Miškinis**

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo vadovas _____
(parašas)

Prof. dr. **Algirdas Miškinis**

Darbo įteikimo data:

Registracijos Nr.

Vilnius, 2019

TURINYS

LENTELĖS	3
PAVEIKSLAI	4
ĮVADAS	5
1. EKONOMINĖS IR PINIGŲ SAJUNGOS PAGRINDAI IR RAIDA	8
1.1. Ekonominių ir pinigų sąjungų bendrieji istoriniai dėsningumai.....	8
1.2. Ekonominė ir pinigų sąjunga kaip ekonominės integracijos pakopa.....	10
1.2.1 Ekonominė integracija ir jos pakopos	11
1.2.2 Pinigų sąjungos samprata ir etapai	14
1.3 Veikiančios ekonominės ir pinigų sąjungos ir jų bruožai.....	22
1.4 Europos ekonominė ir pinigų sąjunga.....	30
2. LIETUVOS NARYSTĖS EKONOMIKOS IR PINIGŲ SAJUNGOJE	
VERTINIMAS	37
2.1 Lietuvos ekonominių ir socialinių pokyčių analizė	40
2.1.1 Ekonominiai pokyčiai Lietuvoje	40
2.1.2 Socialiniai pokyčiai Lietuvoje.....	46
2.2 Ekonominės ir pinigų sąjungos įtaka Lietuvos ir Čekijos ekonomikų vystymuisi.....	50
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
SUMMARY	67
PRIEDAI	69
1 priedas. Lietuvos statistiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2000-2018 m.....	69
2 priedas. Lietuvos ir Čekijos 2000-2018 m. ekonominiai ir socialiniai statistiniai duomenys.....	70

LENTELĖS

1 lentelė. Sąlygos lemiančios optimalią valiutų erdvę.....	15
2 lentelė. Pinigų integracijos etapų pokyčiai.....	17
3 lentelė. Pinigų sąjungų ir jų įtakos šalių ekonomikai SSGG analizė.....	21
4 lentelė. Pasaulyje veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų pagrindiniai bruožai.....	22
5 lentelė. Konvergencijos kriterijai.....	24
6 lentelė. Europos ekonominės ir pinigų sąjungos etapai.....	30
7 lentelė. Lietuvos BVP vienam gyventojui augimo tempas.....	41
8 lentelė. Lietuvos TUI % nuo BVP augimo tempo statistika.....	43
9 lentelė. Lietuvos eksporto į ES šalis augimo tempas.....	44
10 lentelė. Lietuvos migracijos saldo pokytis.....	48
11 lentelė. Lietuvos ir Čekijos ekonominio vystymosi indekso pokyčiai 2000-2018 m.....	51

PAVEIKSLAI

1 pav. Buvusios ekonominės ir pinigų sąjungos.....	8
2 pav. Ekonominės integracijos laiptai.....	12
3 pav. Pinigų integracijos etapai.....	16
4 pav. Centrinės Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos steigimo tikslai.....	26
5 pav. Maastrichto kriterijai.....	31
6 pav. Europos semestro tikslai.....	33
7 pav. Lietuvos BVP vienam gyventojui pokyčiai 2000-2018 m.....	41
8 pav. Lietuvos sukaupto TUI % nuo BVP dinamika 2000-2018 m.....	42
9 pav. Lietuvos eksporto į ES šalis pokyčiai 2004-2018 m.	44
10 pav. ES finansinė paramos dalis Lietuvos valstybės biudžeto pajamose 2004-2018 m.....	45
11 pav. Lietuvos vidutinio darbo užmokesčio procentinis pokytis 2000-2018 m.	46
12 pav. Lietuvos migracijos saldo dinamika 2000-2018 m.....	47
13 pav. Lietuvos pajamų nelygybės pokyčiai 2005-2018 m.....	49
14 pav. Lietuvos ir Čekijos migracijos saldo pokyčiai 2000-2018 m.	52
15 pav. Lietuvos ir Čekijos pajamų nelygybė (GINI) palyginimas 2005-2018 m.....	53

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Nuo senų laikų šalys kurdavo ekonomines ir pinigų sąjungas siekdamos palengvinti tarpusavio bendradarbiavimą bei užtikrinti laisvą prekių, paslaugų judėjimą tarp valstybių. Šalių ekonominė integracija, ekonominių ir pinigų sąjungų kontekste, suponuoja palaipsniui mažėjančius apribojimus prekybai tarp šalių bei užtikrina laisvą paslaugų, prekių, kapitalo ir žmonių judėjimą, o tai skatina investicijas, tarptautinę prekybą tuo pačiu lemia šalies ekonominį augimą bei finansinės sistemos stabilumą (Oprea, 2017; Merdic, Mahmutovic, 2017; Krugman, 1993; Kuodis, 2005). Žvelgiant į teigiamas ekonominės ir pinigų sąjungos plėtros pasekmes, keliami klausimai ar šis poveikis yra vienodas aukštų ir žemų pajamų šalyse (Kim, Lin, 2009), dar kiti autoriai teigia, jog atotrūkis tarp Europos Sąjungos narių senbuvų ir naujųjų narių ne mažėja, o didėja (Udovič, Svetličič, 2018; Zupanovič, 2018; Arestis, Phelps, 2018), o Kim ir Lin (2009) mano, jog didėjantys tarptautinės prekybos srautai mažina investicijas ir produktyvumo augimą žemų pajamų šalyse. Apžvelgus mokslinę literatūrą, kurioje nagrinėjama ekonominės ir pinigų sąjungos plėtros pasekmės, pastebima, jog mokslininkų požiūris išsiskiria ir dėl socialinių pasekmių šalims narėms. Teigiama, jog laisvas darbuotojų judėjimas Europos Sąjungoje gelbsti mažinant bedarbystės problemą šalyse, kuriose padidėjo emigracijos srautai bei įtakojo atlyginimų augimą likusiems šalyje, tačiau pastebima, jog vyrauja du šalių blokai: viename jų populiacija didėja dėl pritraukiamų didelių imigrantų srautų, kitame bloke yra šalys, kuriose didelė emigracija, mažas gimstamumas ir didėjantis mirtingumas (Thaut, 2009; Nestorovska, Trenovski, Tashevskaja, 2018). Nestorovska, Trenovski, Tashevskaja (2018) mano, jog dėl mažėjančio gimstamumo šalyje ilgai neišsilaus darbo jėgos, tad imigracija yra būtina siekiant ekonominio šalies augimo bei sprendžiant socialines bei demografines problemas. Senstanti visuomenė ilgai neišsilaus gali tapti našta dėl didėjančių išlaidų sveikatos ir pensijų sistemose. Tokie autoriai kaip Brady (2009) teigia, jog atviros rinkos ir tarptautinė prekyba įtakoja pajamų nelygybės augimą ekonomiškai silpnesnėse šalyse. Pasak Vveinhardt, Kuklyte (2016), ekonominių ir pinigų sąjungų plėtra suponuoja atviras rinkas, tad esant globaliai ekonomikai žmonės gali tapti sėkmingesni, turtingesni, tačiau, kitą vertus, neigiamus pokyčius gali patirti žemos kvalifikacijos asmenys, kurių darbas lengvai gali būti automatizuotas, - tai tampa grėsme jų pajamų stabilumui bei pajamų nelygybės išsivystymui. Mokslininkai sutaria, jog ekonominės ir pinigų sąjungos plėtra įtakoja šalių narių ekonominį ir socialinį vystymąsi, tačiau nuomonės išsiskiria vertinant ar įtaka yra teigiama, ar neigiama.

Magistro baigiamojo darbo autorės pastebėta, jog Europos ekonominės ir pinigų sąjungos (EEPS) įtaka Lietuvos ekonominei ir socialinei plėtrai yra mažai nagrinėta, t.y.

EEPS įtaka Lietuvai buvo nagrinėta visų narių kontekste, arba grupuojant atskirai senbuves ir naujokes nares, Baltijos šalių kontekste, arba lyginama su Lenkija, tačiau nepastebėta tyrimų lyginant su istorine ir geografinė prasme panašaus dydžio šalimi, o plėtros įtaka yra vertinama analizuojant tik ekonominius rodiklius, neįvertinant kaip tuo pačiu Lietuvoje kinta ir socialinė aplinka.

Tyrimo problema. Vyraujančios skirtingos mokslininkų nuomonės dėl EEPS plėtros įtakos šalių ekonominei ir socialinei aplinkai bei menkai nagrinėta šių veiksmų įtaka Lietuvos kontekste.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti Lietuvos ekonominius ir socialinius pokyčius narystės Europos ekonominės ir pinigų sąjungos laikotarpiu, o taip pat šiame kontekste ištirti ir palyginti Lietuvos ir Čekijos ekonominę vystymosi lygį bei šių šalių socialinius rodiklius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti mokslinės literatūros analizę ekonominių ir pinigų sąjungų plėtros tema bei išanalizuoti šiuo metu veikiančias ekonomines ir pinigų sąjungas.
2. Išanalizuoti Lietuvos ekonominius ir socialinius pokyčius narystės Europos Sąjungos laikotarpiu bei tapus euro zonos nare.
3. Ištirti ir palyginti EEPS įtaką Lietuvos ir Čekijos ekonominiam vystymosi lygiui bei socialiniams pokyčiams.
4. Vadovaujantis atliktu tyrimu – pateikti rezultatus, suformuluoti išvadas bei pasiūlymus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros lyginimas, sisteminimas, analizė, statistinių duomenų lyginamoji analizė, ekonominio vystymosi indekso vertinimas Lietuvoje ir Čekijoje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: įvadas, du skyriai, išvados, literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, priedai.

Pirmame šio darbo skyriuje, kurį sudaro keturi poskyriai – atlikta mokslinės literatūros analizė ekonominių ir pinigų sąjungų plėtros tema: aptartas istorinis dėsningumas, išanalizuota ekonominės integracijos sąvoka bei jos pakopos, aptarta pinigų sąjungos samprata bei etapai, atlikta veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų analizė bei aptarti jų bruožai, atskirai išnagrinėta Europos ekonominė ir pinigų sąjunga.

Antrame darbo skyriuje, kurį sudaro du poskyriai, vadovaujantis atliktos literatūros analize pristatomas tyrimas ir jo tikslas, tiriama Europos ekonominės ir pinigų sąjungos įtaka Lietuvos ekonominių ir socialinių rodiklių pokyčiams - tyrimas atliekamas išskiriant tris periodus – laikotarpis iki narystės (2000-2004), buvimo ES nare periodas (2005-2014) ir buvimo euro zonos nare periodas (2015-2018), taip pat matuojamas ir palyginamas Lietuvos ir Čekijos šalių ekonominio vystymosi indeksas bei atskirai analizuojami šių šalių socialiniai

rodikliai. Ekonominio vystymosi indeksą savo darbe lyginant Lietuvos ir Lenkijos ekonominio vystymosi lygį Europos Sąjungos kontekste naudojo Ciburiene (2016). Šio darbo autorė modifikavo šį indeksą ir vertinant ekonominių šalių vystymąsi naudoja ne tik ekonominius bet atskirai ir socialinius rodiklius.

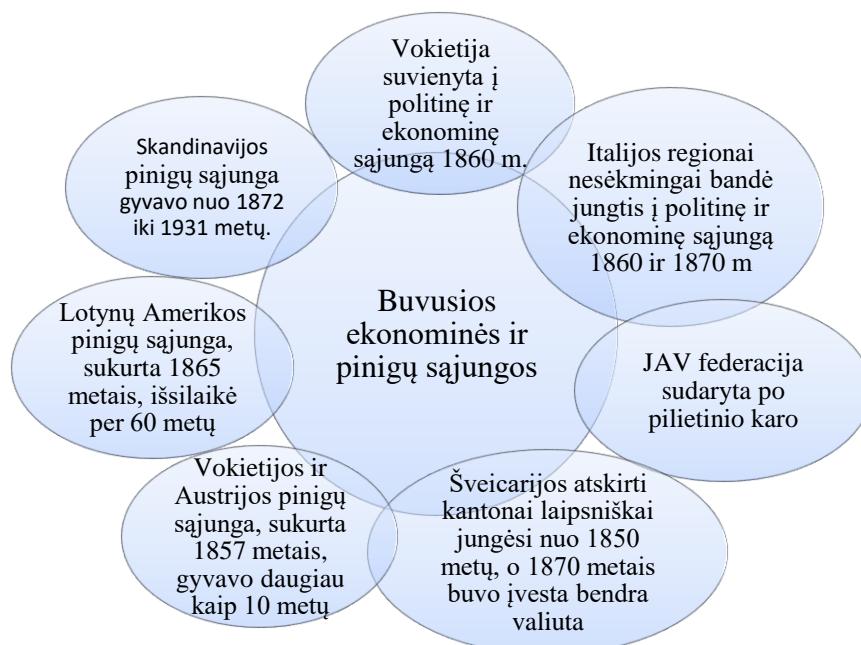
Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

1. EKONOMINĖS IR PINIGŲ SAJUNGOS PAGRINDAI IR RAIDA

Nuo senų laikų šalys siekdavo palengvinti tarpusavio bendradarbiavimą, atsiskaitymą bei užtikrinti nevaržomą prekių judėjimą tarp valstybių. Siekiant šių tikslų įgyvendinimo yra kuriamos ekonominės ir pinigų sąjungos – vienos jų laikui bėgant išyra, kitos sėkmingai funkcionuoja iki šių dienų. Šiame skyriuje bus apžvelgiama ekonominių ir pinigų sąjungų samprata, nagrinėjama veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų patirtis, jų nauda ir galimybės šalių ekonomikoms, o taip pat aptariamos ir galimos grėsmės. Šio skyriaus tikslas yra išnagrinėti šiuo metu egzistuojančių ekonominių ir pinigų sąjungų kūrimosi tikslus, bendruosius raidos bruožus ir ypatumus bei apžvelgti šalių narių ekonominio augimo kriterijus, aptarti augimo trikdžius.

1.1. Ekonominė ir pinigų sąjungų bendrieji istoriniai dėsningumai

Daugumos buvusių ekonominių ir pinigų sąjungų egzistavimo ciklas buvo pakankamai trumpas. Siekiant įvertinti egzistuojančios ekonominės ir pinigų sąjungos ateities perspektyvas, reiktų nagrinėti praeityje gyvavusias ekonomines ir pinigų sąjungas bei aptarti jų dėsningumus. Currie (1998) išskiriamos buvusios ekonominės ir pinigų sąjungos pateikiamos 1 paveiksle.

1 pav. Buvusios ekonominės ir pinigų sąjungos

(sudarytas autorės, remiantis Currie (1998))

Kaip matoma 1 paveiksle, buvo ne vienas bandymas kurti ekonomines ir pinigų sąjungas. Visos minėtos pinigų sąjungos egzistavo siejamos aukso standarto, todėl nacionalinės

vyriausybės, bet kuriuo atveju, turėjo labai mažai galimybių formuoti ir vykdyti makroekonominę politiką. Daugelių atveju pinigų sąjungos rėmėsi metalizmu, todėl kai kurios pinigų sąjungos nereikė nieko daugiau kaip tik monetų standartų suderinimą ir jų naudojimą kaip bendrą mokėjimo priemonę. Grigaliūnienė ir Marcišauskienė (2007) teigia, jog XIX amžiaus pradžioje Europoje vyravo bimetalistinė pinigų sistema (aukso ir sidabro pinigai). Aukso ir sidabro keitimo kursas nebuvo pastovus ir priklausė nuo naujų aukso bei sidabro kasyklų atradimo. Šios, tuo metu egzistavusios dvi valiutos, suponavo ir pirmųjų pinigų sąjungų atsiradimą Europoje. Grigaliūnienė ir Marcišauskienė (2007) išskiria dvi pirmąsias Europoje egzistavusias pinigų sąjungas:

1. Romanų Europos pinigų sąjunga. Įkurta 1850 m., ją sudarė Prancūzija, Belgija, Italija, Šveicarija, o vėliau prisijungus Graikijai, šalys susitarė dėl vienodo aukso ir sidabro monetų svorio, formos ir valiutos keitimo kurso. Ši sąjunga nustojo egzistuoti 1878 m., tai sąlygojo prasidėjęs Frankų ir Vokietijos karas (1870-1871), tuomet Vokietijos imperija perėjo nuo sidabro prie aukso, o Prancūzija turėjo mokėti karo kompensaciją auksu - tai susilpnino jos finansinę padėtį. Taip pat įtakos turėjo ir naujų sidabro kasyklų atradimas Nevadoje – tai sumažino sidabro kainas.
2. Skandinavijos pinigų sąjunga. Įkurta 1873 m., jos narėmis buvo Danija, Norvegija, Švedija. Ši sąjunga veikė iki 1914 m., iki to momento buvo ribojamos aukso atsargos, tačiau prasidėjus I pasauliniam karui valstybės atsisakė aukso, prasidėjo infliacija – sąjunga nustojo veikti.

Kropas ir Kropienė (2005) teigia, jog atsižvelgiant į šalių patirtį galima padaryti tam tikrą apibendrinimą. Autorius mano, jog jei kuriant pinigų sąjungas nebuvo siekiama politinės integracijos – šios sąjungos gyvavo neilgai (pvz., Lotynų Amerikos, Vokietijos ir Austrijos bei Skandinavijos pinigų sąjungos). Politinės sąjungos įvairiose šalyse buvo kuriamos labai skirtingai: kai kuriuose – iki sudarant pinigų sąjungą, kitose – pastarąsias jau sudarius. JAV politinė sąjunga buvo sudaryta anksčiau, o nacionalinė valiuta įvesta kiek vėliau – kaip Šiaurės pergalės ir naujos politinės federacijos simbolis. Vokietijoje pagrindinis integracijos veiksnys buvo Prūsijos galybė, o pinigų sąjunga atsirado vėliau. Italijoje politinės integracijos jėgos buvo silpnos, todėl ekonominė ir pinigų sąjunga buvo svarbesnė už politinę. Taigi pinigų sąjunga gali būti sudaryta anksčiau už politinę, o politinės centralizacijos lygis, reikalingas sąjungai išlaikyti, gali būti gana žemas. Anot Kropo ir Kropienės (2005), Jungtinių Amerikos Valstijų federalinė rezervų sistema, formavosi gan sunkiai. XIX amžiaus didžiąją dalį Jungtinių Amerikos Valstijų bankininkystėje nebuvo jokios kontrolės iš bendro centro ar reguliavimo, todėl buvo gana dažni bankų bankrotai. Federalinės rezervų sistemos evoliucija prasidėjo XIX amžiaus pabaigoje ir truko kelis dešimtmečius, kol buvo sukurta

dabartinė jos forma. Šiam procesui buvo būdinga ir tai, jog visų stipresnių valstybių rezervų bankai kovojo dėl įtakos. Kita vertus, patirtis rodo, jog pinigų sąjungos, kurios rėmėsi pinigų politikos centralizuotu funkcionavimo principu, buvo kur kas sėkmingesnės ir labiau atsparios neigiamam išorės poveikiui. Taip pat pažymėtina, jog XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje šalių vyriausybės vykdė labai nedaug socialinių funkcijų, buvo nedideli mokesčiai, dėl to ilgą laiką pinigų sąjungos veikė nepervedamos didesnių lėšų į šalies biudžetą.

Ryan ir Loughlin (2018) teigia, jog Lotynų, Skandinavų bei Austrijos-Vengrijos ekonominių ir pinigų sąjungų išnykimą sąlygojo menkas bendros ekonominės politikos koordinavimas arba itin sunkios finansinės aplinkybės šalyse, ypač pirmojo pasaulinio karo metu. Autoriai teigia, jog istorinė patirtis rodo, jog ekonominė konvergencija yra būtina sąlyga siekiant išsaugoti sąjungos tvarumą. Anot Ryan ir Loughlin (2018), Lotynų bei Skandinavų ekonominių ir pinigų sąjungų patirtis parodė, jog institucinis koordinavimas, siekiant išvengti nacionalinių interesų protegavimo, yra itin svarbus. Priešingu atveju, tampa sudėtinga koordinuoti fiskalinę ir ekonominę politiką tarp šalių narių.

Apibendrinant, galima teigti, kad iširus politinei sąjungai, seka ir pinigų sąjungos iširimas. Istorinė patirtis rodo, kad pinigų sąjungos gyvavimo laikas priklauso nuo politinės sąjungos gyvavimo laiko. Įtakos sąjungų išnykimui turi ir ne politinės priežastys, tokios kaip: kalba, istorija, religija ir kultūra. Ekonominių ir pinigų sąjungų išnykimą sąlygojo ir menkas bendros ekonominės politikos koordinavimas, tad ekonominė konvergencija yra būtina sąlyga siekiant išsaugoti sąjungos ilgaamžiškumą. Institucinės veiklos koordinavimas padeda šalims narėms išvengti nacionalinių interesų protegavimo, priešingu atveju, tampa sudėtinga suderinti fiskalinę ir ekonominę politiką, o tai neišvengiamai veda link sąjungos tvarumo praradimo.

1.2. Ekonominė ir pinigų sąjunga kaip ekonominės integracijos pakopa

Europos Komisijos internetinėje svetainėje (2019), apibūdinant ekonominės ir pinigų sąjungos sąvoką, nurodoma, jog ji apima ekonominės ir fiskalinės politikos koordinavimą tarp šalių narių, kuriose cirkuliuoja ta pati valiuta, galioja tos pačios taisyklės ir priežiūra vykdoma tų pačių finansinių institucijų, taipogi įgyvendinta nepriklausoma monetarinė politika, kurią koordinuoja Europos Centrinis Bankas. Vadinasi, pinigų sąjungos, dažnu atveju yra ekonominės integracijos galutinis etapas, tad analizuojant ekonomines ir pinigų sąjungas yra tikslinga atskirai aptarti ekonominės integracijos ir pinigų sąjungos sąvokas ir etapus.

1.2.1 Ekonominė integracija ir jos pakopos

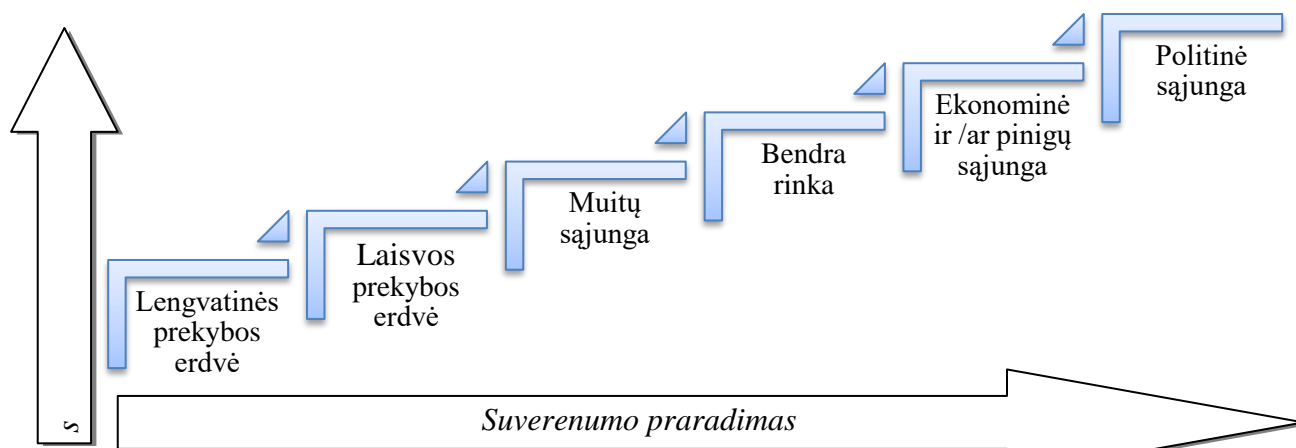
Merdic, Mahmutovic (2017) teigia, jog ekonominė integracija suponuoja palaipsniui mažėjančius, o galiausiai ir visai išnykstančius apribojimus prekybai tarp šalių bei laisvą prekių, paslaugų, žmonių ir kapitalo judėjimą. Galutinis ir aukščiausias ekonominės integracijos etapas yra bendro centrinio banko formavimas bei siekis įvesti vieną bendrą valiutą tarp šalių ir koordinuoti tarpusavyje fiskalinę politiką. Autoriai pastebi, jog ekonominė integracija savaimė negarantuoja, jog šalyje pagerės makroekonominiai rodikliai, netgi priešingai, - yra įmanomos ir neigiamos pasekmės. Anot Merdic, Mahmutovic (2017), galima ekonominės integracijos nauda priklauso nuo vidinio šalies pasirengimo prisijungti ir galimybės atverti sienas. Ekonominė integracija gali įtakoti BVP padidėjimą dėl rinkos augimo, produktyvumo didėjimo, technologijų atsinaujinimo, inovacijų atsiradimo, prekybos balanso teigiamo pokyčio. Sėkminga ekonominė integracija, siekiant ekonominių tikslų, turi būti palaikoma efektyviu viešuoju valdymu šalyje.

Jovanovic (2006) ekonominę integraciją apibūdina kaip procesą ir priemonę, kai grupė šalių siekia padidinti savo gerovės lygį, o stipri arba silpna partnerystė tarp jų gali pagelbėti pasiekti šį tikslą efektyviau nei veikiant pavieniui. Merdic, Mahmutovic (2017) teigia, jog bendradarbiavimas ir prekybos sąlygų liberalizavimas gali būti dvišalis arba daugiašalis, o dėl liberalizavimo tarp šalių tariamasi priklausomai nuo jų vystymosi arba nuo to kaip vystosi tarpusavio santykiai tarp šalių. Esant geriems santykiams, labiau išsivysčiusi šalis gali taikyti tam tikras nuolaidas mažiau išsivysčiusiai šaliai, pvz. lengvatinį eksporto ribojimą arba taikyti lengvatinį muitų tarifą.

Pasak Jovanovic (2006), ekonominė integracija apima kelis etapus: lengvatinis tarifų nustatymas tarp šalių, dalinė muitų sąjunga, laisvosios prekybos zona, muitų sąjunga, bendra rinka, ekonominė sąjunga, visiška ekonominė sąjunga. Merdic, Mahmutovic (2017) taip pat įvardija panašius ekonominės integracijos etapus: laisvosios prekybos zona, muitų sąjunga, bendra rinka ir aukščiausias integracijos etapas – fiskalinė ir monetarinė sąjunga. Kaptouom (2007) teigia, jog tarp šalių gilinant ekonominę integraciją, palaipsniui yra kuriama pinigų sąjunga. Autorė išskiria šešias integracijos formas:

1. Lengvatinės prekybos erdvė;
2. Laisvosios prekybos zona;
3. Muitų sąjunga;
4. Viena bendra rinka;
5. Ekonominė ir pinigų sąjunga;
6. Politinė integracija.

Skirtingi integracijos laipteliai žymi ir nevienodus integracijos veiksmus siekiant pagerinti ir puoselėjant regioninę ekonominę situaciją. Integracijos laiptai yra pateikiami 2 paveiksle.

2 pav. Ekonominės integracijos laiptai
(sudarytas autorės, remiantis Kaptouom (2007))

Kaip matoma 2 paveiksle, didėjant integracijos laipsniui, palaipsniui prarandamas suverenumas.

Lengvatinė prekybos erdvė. Kaptouom (2007) teigia, jog lengvatinė prekybos zona yra silpniausia integracijos forma, kuriai būdinga tai, jog šalys viena kitai taiko mažesnius muitų tarifus. Pasak Jovanovic (2006), lengvatinės prekybos erdvės specifika yra tai, jog pasirašiusios šį susitarimą šalys taiko tarpusavyje žemesnius prekybos tarifus lyginant su tarifais, kurie yra taikomi trečiosioms šalims.

Laisvos prekybos erdvė. Pasak Jovanovic (2006), Kaptouom (2007), esant laisvai prekybos zonai eliminuojami prekybiniai barjerai tarp šalių bet išlaikoma individuali prekybos politika su trečiosiomis šalimis. Merdic, Mahmutovic (2017) teigia, jog laisvos prekybos erdvės susitarimus yra sąlyginai paprasta organizuoti politiškai, kadangi išlieka galimybė taikyti individualius prekybos tarifus ne laisvosios prekybos erdvės šalims ir nėra sunku susitarti dėl politinio reguliavimo sąlygų kaip minimumas dviem laisvos prekybos erdvės šalims. Kitą vertus Merdic, Mahmutovic (2017) mano, jog viena iš laisvosios prekybos erdvės problemų yra administraciniai sunkumai nustatant produkto kilmę ir tuo pačiu kyla sunkumai dėl prekės apmokestinimo.

Muitų sąjunga. Pasak Kaptouom (2007), muitų sąjungoje taikomi vienodi muitų tarifai trečiosioms šalims ir vykdoma bendra prekybos politika. Jovanovic (2006) teigimu, muitų sąjungos šalys dalyvauja tarptautinėse derybose, dėl prekybos ir jos tarifų, kaip vienas vienetas. Tokiu atveju pasak Merdic, Mahmutovic (2017), muitų sąjungos šalių dalinis nacionalinis suverenumas yra perkeliamas integruojantis į suformuotą bendrą instituciją. Muitų sąjunga sprendžia klausimus susijusius su prekės kilmės nustatymu ir taiko specifinius

muitų tarifus trečiosioms šalims, tačiau šią sąjungą yra politiškai gerokai sunkiau įsteigti lyginant su laisvos prekybos erdve. Merdic, Mahmutovic (2017) mano, jog šie sunkumai kyla dėl to, jog skirtingai nei laisvosios prekybos erdvės, muitų sąjungos šalys nustato bendrus muitų tarifus trečiosioms šalims.

Bendra rinka. Kaptouom (2007), Merdic, Mahmutovic (2017) teigia, jog bendrai rinkai yra būdingas nevaržomas asmenų, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimas. Anot Jovanovic (2006), bendroje rinkoje gamybos veiksmų judėjimui trečiosioms šalims yra taikomos bendros reguliavimo taisyklės. Pasak Merdic, Mahmutovic (2017), visiems bendros rinkos dalyviams taikomos identiškos sąlygos, t.y. suderinta įstatymų leidyba integracijos lygmenyje, kuri garantuoja visiems vienodas teises, o taip pat ir prievoles. Geriausias bendros rinkos integracijos pavyzdys, pasak Merdic ir Mahmutovic (2017), yra Europos Sąjungos bendroji rinka.

Ekonominė ir pinigų sąjunga. Kaptouom (2007) teigia, jog pasiekus pinigų sąjungos laiptelį įgyvendinama bendra monetarinė politika ir naudojama bendra valiuta. Tuo tarpu dalyvavimas ekonominėje sąjungoje reikalauja monetarinės, fiskalinės bei socialinės politikos suvienodinimo tarp šalių narių. Pasak Merdic, Mahmutovic (2017), aukščiausias ekonominės integracijos laipsnis yra fiskalinė ir monetarinė sąjunga. Jai būdingas fiskalinės ir pinigų politikos harmonizavimas ir sąjungoje vyraujanti viena bendra valiuta. Monetarinė politika yra vykdoma veikiant bendram centriniam bankui derinant su šalių centriniais bankais. Autoriai atkreipia dėmesį, jog monetarinė sąjunga gali egzistuoti ir be fiskalinės integracijos, tad tik įsteigus pinigų sąjungą galima harmonizuoti mokesčių reguliavimą visos sąjungos lygmeniu. Taip pat esant pinigų sąjungai išnyksta užsienio valiutos rizika, o tai ženkliai pagerina prekybinius santykius tarp šalių narių.

Politinė sąjunga. Kaptouom (2007) teigimu, aukščiausias integracijos laipsnis – politinė sąjunga, tai visiškas nacionalinio suvereniteto praradimas įgyvendinant federalinius nutarimus, kuriant sudėtingas institucines sistemas bendrų politikų įgyvendinimui.

Jovanovic (2006) teigia, jog integracija nebūtinai turi pereiti iš vieno lygio į kitą, kiekvieno, iš minėtų integracijos etapų pasiekimas priklauso nuo dalyvaujančių šalių susitarimo. Dažnu atveju, ekonominė integracija tai – priemonė politinių tikslų įgyvendinimui.

Oprea (2017) teigia, jog aukštesnis finansinės integracijos lygis gali suponuoti vietinės rinkos stiprėjimą, o tai savaime lemia ekonominį augimą bei finansinės sistemos stabilumą. Kitą vertus, Kim, Lin (2009) teigia, jog mažiau išsivysčiusios šalys, dėl technologinių ir finansinių galimybių ribojimo, gali neturėti pakankamo socialinio pajėgumo įsisavinti technologijas, kurios buvo išvystytos labiau pažengusiose šalyse. Laisvėjančios prekybos

įtakojamas ekonominis augimas gali skirtis priklausomai nuo šalies ekonominio išsivystymo lygio. Anot Kim, Lin (2009) didėjantys tarptautinės prekybos srautai mažina investicijas ir produktyvumo augimą žemų pajamų šalyse, tad norėdamos turėti naudos iš ekonominės integracijos vargingesnės šalys turėtų pasirūpinti tinkamomis reformomis, kurios skatintų investicijas, o taip pat prieš atveriant rinkas investuotų į žmogiškąjį kapitalą.

Apibendrinant galima teigti, jog ekonominė integracija suponuoja palaipsniui mažėjančius, o galiausiai ir visai išnykstančius apribojimus prekybai tarp šalių bei laisvą prekių, paslaugų, žmonių ir kapitalo judėjimą. Aukštesnis ekonominės integracijos etapas sąlygoja laisvesnį prekių, paslaugų, kapitalo, žmonių judėjimą, tačiau tuo pačiu suponuoja ir laipsnišką suverenumo praradimą. Esant laisvai prekybos zonai eliminuojami prekybiniai barjerai tarp šalių ir išlaikoma individuali prekybos politika su trečiosiomis šalimis. Muitų sąjungoje taikomi vienodi muitų tarifai trečiosioms šalims ir vykdoma bendra prekybos politika. Bendrai rinkai yra būdingas nevaržomas asmenų, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimas. Pasiekus pinigų sąjungos laiptelį įgyvendinama bendra monetarinė politika ir naudojama bendra valiuta. Tuo tarpu dalyvavimas ekonominėje sąjungoje reikalauja monetarinės, fiskalinės bei socialinės politikos suvienodinimo tarp šalių narių. Aukštesnis finansinės integracijos lygis gali suponuoti vietinės rinkos stiprėjimą, o tai savaime lemia ekonominį augimą bei finansinės sistemos stabilumą, tačiau šis augimas gali skirtis priklausomai nuo šalies ekonominio išsivystymo lygio.

1.2.2 Pinigų sąjungos samprata ir etapai

Kropas ir Kropienė (2005) teigia, jog pinigų sąjunga dažniausiai apibūdinama kaip ekonominė zona, kurioje cirkuliuoja bendrieji pinigai arba kelių šalių pinigai, tačiau jie yra bendrųjų pinigų išraiškos forma bei vykdoma bendra pinigų politika. Anot Jefferis (2007), svarbiausias aspektas apibrėžiantis pinigų sąjungos sąvoką yra tai, jog šalys narės atsisako monetarinės politikos ir valiutos keitimo kurso autonomijos.

Reynolds (1976) teigia, jog pinigų sąjungą apibūdina šie pagrindiniai bruožai: bendrieji pinigai yra pilnai konvertabilūs ir keičiami nustatytu kursu, pinigų politika nustatoma sąjungos lygiu, vyrauja bendra valiutos kurso politika ir nėra monetarinės politikos autonomijos.

Pinigų sąjungos kūrimasis dažniausiai aiškinamas vadovaujantis Mundell (1961) suformuluota optimalios valiutų erdvės teorija. Ši teorija apibrėžia sąlygas, kurioms esant nauda sukūrus valiutų sąjungą, yra didesnė už jos kūrimo išlaidas ir prisiimamą riziką. Yra nusakomos sąlygos, kurioms esant valstybėms yra naudinga pereiti į kitą ekonominės

integracijos pakopą ir pradėti pozityvios ekonominės integracijos įgyvendinimą. Mundell (1961) savo darbe akcentavo ir mobilumo svarbą. Darbo jėgos mobilumas, jo teigimu, yra itin svarbus faktorius formuojant optimalios valiutos zoną. Mundell darbai įkvėpė ir kitus autorius nagrinėti šią temą. McKinnon (1963) optimalios valiutos erdvės zoną apibūdina kaip vietą, kurioje yra bendra valiuta ir taikoma vienoda monetarinė ir fiskalinė politika, o lankstus valiutos keitimo kursas gali būti naudojamas užimtumui, tarptautiniams atsiskaitymams ir kainų stabilumui kontroliuoti. McKinnon (1963) teigia, jog kainų stabilumas ir ekonomikų atvirumas regione turi būti vienas iš svarbiausių faktorių siekiant naudoti bendros valiutos zonoje. Kenen (1969) teigia, jog idealus tarpregioninis darbo jėgos mobilumas reikalauja idealaus profesinio mobilumo, o tai gali įvykti tik esant homogeniškai darbo jėgai. Autorius teigia, jog regiono produktų diversifikacija ir fiskalinė integracija yra esminis kriterijus optimalios valiutų erdvės teritorijai. Pasak Kenen (1969), produktų diversifikacija yra patikimesnė nei darbo jėgos mobilumas ir būtent toks pasiskirstymas gali sumažinti išorinį neigiamą poveikį, o fiskalinė integracija palaiko ir padeda atsigaivinti regiono silpnesnių ekonomikų šalims. Ganusauskas (2001) nurodo keturias sąlygas, kurios lemia, ar šalis gali būti laikoma optimalios valiutų erdvės narėmis. Šios sąlygos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Sąlygos, lemiančios optimalią valiutų erdvę

(sudaryta autorės, remiantis Ganusauskas (2001))

1. Gamybos veiksmų (darbo jėgos ir kapitalo) mobilumas.

- Mažina nedarbo lygį recesijos metu.

2. Kainų ir darbo užmokesčio lankstumas.

- Prisitaikymas prie ekonominių pokyčių vyksta esant fiksuotam valiutų kursui.

3. Santykinis dalyvaujančių šalių ekonominių sistemų homogeniškumas.

- Išskylančios problemos gali būti sprendžiamos vykdant bendrą pinigų politiką.

4. Pinigų sąjungos augimo tempo mažėjimas gali būti švelninamas bendromis fiskalinėmis politikos priemonėmis.

- Skatina ekonominį augimą ir nedarbo lygio mažėjimą.

Kaip matoma 1 lentelėje gamybos veiksmų mobilumas gali mažinti nedarbo lygį recesijos metu. Paklausos mažėjimas vienoje iš valstybių nedidina nedarbo lygio jei yra mobili darbo jėga, o valstybėse narėse, kurios susiduria su ekonominio vystymosi problemomis, darbo užmokesčio ir kainų lankstumas gali daryti poveikį ekonomikai, kuris yra analogiškas kaip ir devalvuojant nacionalinę valiutą, tačiau šiuo atveju tai vyksta esant fiksuotam valiutų kursui. Ganusauskas (2001) teigia, jog ekonominių sistemų homogeniškumas leidžia valstybėms,

kuriose yra panašios ekonominės struktūros, išskylančias problemas spręsti vykdant bendrą pinigų politiką, o ekonomikos augimo tempo mažėjimas švelninamas fiskalinėmis priemonėmis, taip skatinant augimą ir nedarbo lygio mažėjimą.

Bordo ir Jonung (1999) nagrinėdami pinigų sąjungas ir jų išlikimo galimybes, išskiria nacionalinę ir daugianacionalinę pinigų sąjungas. Jų teigimu, nacionalinei pinigų sąjungai yra būdinga tai, jog politinis ir pinigų suverenitetas sutampa, t.y. valstybės ribos yra identiškios pinigų sąjungos riboms (Didžioji Britanija, Jungtinės Amerikos Valstijos). Tuo tarpu, tarptautinei pinigų sąjungai priklausančios šalys bendradarbiauja esant fiksuotam valiutų keitimo kursui, t.y. vienos šalies valiuta yra keičiama į kitos šalies valiutą fiksuota kaina, arba visos sąjungos narės turi bendrą valiutą (pvz. Skandinavijos pinigų sąjungą, gyvavusi 1872-1931. Švedija, Norvegija ir Danija turėjo bendrą valiutą – Skandinavijos kroną, kuri laisvai cirkuliavo tarp sąjungos šalių, esant vienodam valiutos keitimo kursui, tačiau kiekviena šalis turėjo savo centrinį banką). Kaip matoma, nacionalinei pinigų sąjungai yra būdinga tai, jog ji turi vieną prižiūrinčią instituciją, paprastai tai - centrinis bankas, daugianacionalinėje - nėra bendros pinigų institucijos.

Mundell (2001) išskiria formalią ir neformalią pinigų sąjungas. Autorius teigia, jog neformaliai pinigų sąjungai yra būdingas siekis išlaikyti pastovų keitimo kursą tarp nacionalinės ir užsienio valiutos. Jei tarp šalių pasirašomas susitarimas dėl fiksuoto valiutos keitimo kurso, tokia sąjunga vadinama formalia.

Anot Kropo ir Kropienės (2005), pinigų sąjungos sąvoka yra artima pinigų integracijos terminui, o visiška pinigų integracija iš esmės reiškia pinigų sąjungos negrįžtamąjį sukūrimą. Jefferis (2007) teigia, jog pinigų integracijos variantai gali būti labai įvairūs, tačiau autorius pateikia keturis pagrindinius etapus, jie pateikiami 3 paveiksle.

3 pav. **Pinigų integracijos etapai**
(sudaryta autorės, remiantis Jefferis (2007))

Anot Jefferis (2007), tuo atveju kai nėra pinigų integracijos (1 etapas) šalys tarpusavyje nekoordinuoja monetarinės politikos, tačiau ji gali sutapti, jei turi panašias ekonomines struktūras ar susiduria su identiškais išoriniais sukrėtimais. Valiutos keitimo kursas yra laisvai

svyruojantis bei vyrauja nacionalinės monetarinės politikos autonomija. Esant silpnai pinigų integracijai (2 etapas) valiutų keitimo kursas tam tikra prasme yra susietas, pvz. išlaikant valiutos keitimo kurso apribojimus iš anksto nustatyto diapazono ribose. Priklausomai nuo kapitalo mobilumo, valiutos keitimo kurso ryšiai gali įtakoti ir monetarinės politikos savarankiškumą. Stiprios pinigų integracijos atveju (3 etapas) nacionalinių valiutų keitimo kursas yra susietas tarpusavyje. Esant visiškam kapitalo mobilumui bendra monetarinė politika gali būti taikoma visose šalyse, pavyzdžiui, koordinuojant palūkanų normas. Visiška pinigų integracija (4 etapas) sąlygoja finalinį integracijos etapą - priklausymą bendrai pinigų sąjungai. Šalys narės priklausančios bendrai pinigų sąjungai priima neatšaukiamą apsisprendimą turėti bendrą valiutą (gali būti jau egzistuojanti, arba kuriama visiškai nauja valiuta), jos turi vieną centrinį banką, kuris koordinuoja monetarinę politiką. Pavienės šalys narės neturi autonomijos valdant monetarinę bei valiutos keitimo politikas. Apibendrinant nagrinėtus pinigų integracijos etapus 2 lentelėje pateikiama susisteminta informacija, kuri parodo kaip kinta valiutos keitimo kurso, kapitalo rinkos bei monetarinė politikos kryptys keičiantis pinigų integracijos etapams.

2 lentelė. **Pinigų integracijos etapų pokyčiai**
(sudaryta autorės, remiantis Jefferis (2007))

PASIRINKTA POLITIKA	PINIGŲ INTEGRACIJOS LAIPSNIS			
	<i>Nėra</i>	<i>Silpna</i>	<i>Stipri</i>	<i>Visiška</i>
Valiutos keitimo kursas	Lankstus	Lankstus reguliuojamas	Fiksuotas	Bendra valiuta
Kapitalo rinka	Įmanoma kapitalo kontrolė	Priklausomai nuo integracijos lygio kapitalo kontrolės apribojimų šalinimas; Vienodas teisės normų sistemos taikymas.		
Kita	-	<ol style="list-style-type: none"> 1. Darbo jėgos mobilumo kontrolės pašalinimas; 2. Griežtesni apribojimai fiskaliniam deficitui ir valstybės skolai; 3. Prekybos liberalizavimas; 4. Finansų sektoriaus stabilizavimas ir priežiūros stiprinimas. 		
Monetarinė politika	Nesuvaržyta	Ribotas valiutos kurso lankstumas ir kapitalo judėjimas	Koordinuoti palūkanų normų pokyčiai	Vienas centrinis bankas ir etaloninė palūkanų norma

Kaip matoma 2 lentelėje, keičiantis pinigų integracijos etapams kinta ir valiutos keitimo, kapitalo rinkos bei monetarinės politikos koordinavimo lygis. Didėjant pinigų integracijai valiutos keitimo kursas kinta nuo lankstaus iki bendros valiutos priėmimo esant visiškai pinigų integracijai. Monetarinė politika, esant žemam integracijos lygiui, yra nevaržoma, tačiau didėjant integracijos laipsniui (2 - 3 etapai) atsiranda koordinavimo tarp šalių elementų bei esant visiškai integracijai (4 etapas) prarandama monetarinės politikos autonomija. Kapitalo rinkoje vyrauja priešingos tendencijos – didėjant pinigų integracijos laipsniui mažėja kapitalo kontrolės saugiklių.

Apibendrinant galima teigti, jog didėjant pinigų integracijos laipsniui liberalėja prekyba, didėja darbo jėgos mobilumas, taikomi griežtesni reikalavimai fiskaliniam deficitui ir valstybės skolai, taip pat yra stabilizuojamas finansų sektorius ir stiprinama institucijų priežiūra. Galima teigti, jog pinigų integracija tai procesas, kurio metu šalys įsitraukia į didėjantį pinigų politikos ir valiutos keitimo kurso suderinimą.

Pinigų sąjungą galima kurti iš karto, be atskiro pasirengimo, arba tai atlikti laipsniškai. Carlin (1999) teigia, jog tik laipsniškas pinigų sąjungos kūrimas gali būti sėkmingas. Tokiu atveju yra nustatomas pereinamasis laikotarpis, kurio metu suderinamos šalių ekonomikos ir atliekami visi reikalingi parengiamieji darbai. Kiti autoriai nagrinėjantys pinigų sąjungas ir jų įtaką šalių ekonomikai išvelgia ir teigiamų, ir neigiamų aspektų. Nnyanzi (2015), kelia klausimą ar besivystančios šalys, kurios jungiasi prie pinigų sąjungos, gali tikėtis tokios pačios ekonominės naudos kaip ir išsivysčiusios. Anot Lama ir Rabanal (2012), nors jungiantis prie pinigų sąjungos šalys gali sumažinti tarpusavio sandorių išlaidas, tačiau praranda galimybę nepriklausomai formuoti monetarinę ir valiutos keitimo politiką, t.y. netenka įrankių stabilizuoti makroekonominę politiką. Micco, Stein, Ordonez (2003) teigia, jog jungiantis į pinigų sąjungą prarandama galimybė formuoti monetarinę politiką, tačiau bendra valiuta tarp šalių gali tapti paskata didėti prekybai ir investicijoms.

Anot Bacha (2008), priklausymas bendrai valiutos zonai teikia tiek plusus, tiek minusus. Pasak autoriaus, bendra valiuta tarp šalių eliminuoja valiutos keitimo kaštus ir tai leidžia įmonėms, vykdančioms veiklą tarp šalių narių, lengviau prognozuoti kainas, skatina prekybos bei investicijų didėjimą, didina konkurencingumą, leidžia perskirstyti riziką, o bendra pinigų politika mažina šalies ekonomikos jautrumą spekuliaciniams burbulams. Nepaisant teigiamų aspektų, Bacha (2008) išvelgia ir minusus: prarandamas vietinės monetarinės politikos lankstumas, kas autoriaus teigimu, itin svarbu stabilizuojant vietinę rinką besivystančių ekonomikų šalims. Taip pat priklausymas bendrai pinigų sąjungai dažnu atveju reiškia, jog bendri narystės susitarimai bus svarbesni nei vietiniai šalies poreikiai, t.y. būtent susitarimai tarp šalių narių diktuos ir vietinės politikos strategiją.

Rickards (2003) teigia, jog valiutos keitimas daro poveikį įmonių apskaitos ir ataskaitų formavimo sistemoms. Itin svarbus sklandus sistemų perėjimas iš vietinės į keičiamą valiutą. Šis procesas taip pat apima kainodaros, asortimento, tiekimo, marketingo politikos peržiūrą bei kitus įmonės veikloje svarbius aspektus. Tai skatina rinkti naują informaciją, analizuoti ją ir tuo pačiu keisti egzistuojančią įmonės politiką ir struktūrą. Anot Rickards (2003), perėjimas prie bendros pinigų sistemos taipogi yra galimybė pristatyti naujas prekes ir paslaugas, pavyzdžiui, išnykus valiutų keitimo rizikai, galima savo partneriams pasiūlyti mokėjimo atidėjimą.

Kuodis (2005) nagrinėdamas euro įvedimo Lietuvoje plusus ir minusus teigia, jog bendros valiutos įvedimas teiktų daugiau naudos nei trūkumų. Autorius mato šiuos pinigų sąjungos privalumus:

1. Efektyvumo ir konkurencingumo didėjimas, prekybos apimties didėjimas. Nebelieka valiutos keitimo išlaidų, kurios yra mokestis už nereikalingą bankų paslaugą. Sumažėja užsienio prekybos sąnaudos, nes įmonėms eksportuotojoms nebereikia nuolat keisti valiutos. Svarbu, kaip prekyba yra susijusi su šalies gyventojų gerove. Dar XIX amžiuje buvo įrodyta, kad didesni prekybos srautai lemia didesnę gerovę: šalies ekonomika paprastai specializuojasi veikloje, kurioje ta šalis yra pranašesnė už kitas šalis, o kiti reikalingi produktai įvežami. Akivaizdu, kad abipusiai prekybos mainai naudingi abiem sandorio šalims.
2. Nacionalinės valiutos neapibrėžtumo išnykimas. Pinigų stabilumas skatina tarptautinę prekybą ir investicijas. Nacionalinės valiutos atsisakymas panaikina su ja susijusias problemas: nepasitikėjimas mažos šalies valiuta dėl jos kurso neapibrėžtumo ar galimų valdžios manipuliacijų valiutos kursu.
3. Kainų skaidrumo didėjimas. Bendra valiuta leidžia lengviau palyginti prekių ir paslaugų kainas tarp šalių. Šio argumento esmė yra ta, kad bendra valiuta skatina, nors ir netiesiogiai, įvairių ūkio sričių (finansų, prekybos) integraciją, vartotojų apsaugos, konkurencijos sąlygų teisės aktų derinimą. Kiek bendra valiuta prisideda prie šių procesų, tiek ji skatina konkurenciją tarp gamintojų ir prekybininkų, o tai visada naudinga vartotojams.
4. Finansinės integracijos didėjimas. Investicijų kapitalą galima veiksmingiau panaudoti ir jis gali laisviau judėti, turint bendrą valiutą. Dėl didesnio finansų rinkos dydžio, atsiranda daugiau kapitalo investicijoms bei priėjimas prie bendrų rezervų.
5. Palūkanų normos suvienodinimas. Prisijungiant prie pinigų sąjungos, valstybė patenka į mažų palūkanų normų aplinką. Pinigų sąjungos narių palūkanos tampa panašios, sumažėja, o kartu ir visiškai išnyksta valiutos kurso keitimo rizika,

investuotojams mokama premija už tokią riziką. Maža palūkanų norma reiškia didesnę vartojimą, nes šalies gyventojai gali skolintis pigiau. Tai ir didesnės vidaus investicijos: šalies investuotojai skatinami investuoti, nes sumažėja investavimo sąnaudos, kurias rodo paskolų palūkanų norma. Pagaliau tai ir mažesnės valdžios sektoriaus skolos tvarkymo išlaidos. Taigi maža palūkanų norma skatina ekonomikos augimą.

Pinigų sąjungos formavimas lemia šalies konkurencingumo ir gerovės augimą. Tačiau įsivedant bendrą valiutą, Kuodžio (2005) teigimu, šalys turi įvertinti ir galimą riziką:

1. Ekonominės politikos priemonių praradimas. Šalis, atsisakanti nacionalinės valiutos netenka tokių ekonominės politikos priemonių, kaip valiutos kurso keitimas ir savarankiška pinigų politika. Pinigų politiką vykdomas vienas centrinis bankas, gali nustatyti palūkanų normą, kuri neatitiks šalies ekonomikos raidos.
2. Mažų palūkanų normų keliamas pavojus. Esant per mažam palūkanų normų lygiui, šalies ekonomikos augimas gali būti spartus, bet ne tolygus.
3. Vienkartinės valiutos įvedimo išlaidos. Išlaidos valiutos keitimui yra vienkartinės, o nauda – daugkartinė.
4. Kainų didėjimas. Verslininkai gali pasinaudoti naujos valiutos įvedimu, kaip argumentu didinti kainas. Vis dėlto ilgainiui kainų kilimą turėtų apriboti konkurencija.

Socol (2011) taip pat teigia, jog priklausymas pinigų sąjungai, žinoma, yra naudingas, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai ar teikiama nauda yra didesnė, nei galimi trūkumai. Pagrindinis minusas, Socol (2011) teigimu, yra monetarinės politikos nepriklausomumo praradimas, t.y. prarandama galimybė savarankiškai kontroliuoti palūkanų normas ir valiutos keitimo kursą. Tai reiškia, jog centrinis bankas neturės galimybės savarankiškai keisti vietinės valiutos keitimo kurso ir neįtakos sprendžiant, koks vietinės valiutos kiekis cirkuliuos šalies ekonomikoje. Kitas neigiamas faktorius yra tai, jog šalys narės, priklausomai nuo aplinkybių, turės galimybę įtakoti ir tam tikros šalies ekonomiką, tai gali tapti neigiamu faktoriumi mažiau įtakingai šaliai.

Harvey ir Cushing (2015) taip pat teigia, jog priklausymas bendros valiutos sąjungai įtakoja monetarinės politikos autonomijos praradimą, t.y. prarandama galimybė savarankiškai reaguoti sprendžiant iškilusius išorinius ekonominius sukrėtimus. Taipogi, pastebima, jog kai ekonominės krizės paliečia bendros valiutos šalis skirtingai, tokiu atveju gelbsti tai, jog mobilumas tarp šalių padeda išlyginti krizės padarinius, t.y. tam tikrų faktorių perkėlimas iš šalies, kurioje yra jų perteklius į šalį turinčią jų deficitą. Tai užtikrina pilną užimtumą ir kainų stabilumą regione. Harvey ir Cushing (2015) mano, jog taip pat yra būtina ir fiskalinė integracija siekiant perskirstyti reikiamus resursus tarp šalių narių.

Pasak Krugman (1993), vienos valiutos turėjimas šalina kliūtis prekybai ir skatina masto ekonomiką, tad šalys tampa labiau integruotos ir labiau specializuojasi tų prekių ar paslaugų gamyboje, kuriose jos turi konkurencinį pranašumą. Kitą vertus šalys narės tampa mažiau diversifikuotos ir labiau pažeidžiamos ekonominių sukrėtimų atveju.

Apibendrinant nagrinėtą medžiagą darbo autorė atliko pinigų sąjungų ir jų įtakos šalių ekonomikai SSGG analizę. Ji pateikiama 3 lentelėje.

3 lentelė. Pinigų sąjungų ir jų įtakos šalių ekonomikai SSGG analizė

(sudaryta autorės, vadovaujantis skyriuje nagrinėta literatūra)

Stiprybės	Silpnybės
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Eliminuojami valiutos keitimo kaštai; ➤ Mažina šalies ekonomikos jautrumą spekuliaciniams burbulams; ➤ Nacionalinės valiutos neapibrėžtumo išnykimas; ➤ Didėja kainų skaidrumas; ➤ Didėja finansinė integracija; ➤ Palūkanų normos suvienodinimas; ➤ Didėja konkurencingumas ir prekybos apimtis; ➤ Skatina masto ekonomiką. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prarandama galimybė savarankiškai formuoti monetarinę ir valiutos keitimo politiką; ➤ Centrinis bankas neįtakos, koks vietinės valiutos kiekis cirkuliuos šalies ekonomikoje; ➤ Daro poveikį įmonių apskaitos ir ataskaitų formavimui; ➤ Vienkartinės valiutos įvedimo išlaidos; ➤ Šalys narės turės galimybę įtakoti ir tam tikros šalies ekonomiką. Tai neigiamas faktorius mažiau įtakingai šaliai.
Grėsmės	Galimybės
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Besivystančių ekonomikų šalims praradus monetarinės politikos lankstumą tampa sudėtingiau stabilizuoti vietinę rinką; ➤ Prarandama galimybė savarankiškai reaguoti sprendžiant iškilusius išorinius ekonominius sukrėtimus; ➤ Bendri susitarimai tarp šalių diktuos ir vietinės politikos strategiją; ➤ Esant mažam palūkanų normos lygiui, šalies ekonomikos augimas gali būti spartus, bet ne tolydus; ➤ Kainų didėjimas (verslininkai gali pasinaudoti valiutos įvedimu didinant prekių ir paslaugų kainas); ➤ Mažėja prekių ir paslaugų diversifikacija. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bendra valiuta tarp šalių skatina prekybą ir investicijas; ➤ Įmonėms lengviau prognozuoti kainas; ➤ Leidžia perskirstyti riziką; ➤ Įmonėms atsiranda galimybė pristatyti naujas prekes ir paslaugas; ➤ Lengviau palyginamos prekių ir paslaugų kainos tarp šalių; ➤ Investicijų kapitalas gali laisviau judėti ir tuo pačiu didėja jo panaudojimo veiksmingumas; ➤ Maža palūkanų norma skatina ekonomikos augimą; ➤ Siekiant perskirstyti reikiamus resursus tarp šalių narių būtina ir fiskalinė integracija.

Kaip matoma 3 lentelėje, pinigų sąjungų įtaka turi tiek neigiamų, tiek teigiamų aspektų. Dažnu atveju tai priklauso nuo šalies išsivystymo lygio, jos gebėjimo prisitaikyti prie pasikeitusių ekonominių ir prekybinių sąlygų, taipogi, nuo gebėjimo ir noro adaptuotis

pasikeitusioje konkurencinėje aplinkoje. Nepaisant silpnybių ir galimų grėsmių, prisijungus prie bendros valiutos sąjungos, manoma, jog teikiama nauda šalies ekonomikai yra neabejotinai didesnė. Atsisakydama nacionalinės valiutos valstybė praranda galimybę formuoti monetarinę politiką, tačiau tampa konkurencingesne, didėja prekybos apimtys ir investicijos, o tai ilguoju laikotarpiu skatina ekonomikos augimą.

1.3 Veikiančios ekonominės ir pinigų sąjungos ir jų bruožai

Šiuo metu pasaulyje yra kelios ekonominės ir pinigų sąjungos: Europos ekonominė ir pinigų sąjunga, Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga, Rytų Karibų pinigų sąjunga, Centrinė Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija, Rytų Afrikos bendrija, Persijos įlankos bendradarbiavimo taryba, Pietų Afrikos muitų sąjunga, Pietų afrikiečių vystymosi bendruomenė, Pietų Azijos regioninio bendradarbiavimo asociacija. Keturios iš jų naudoja bendrą valiutą, tai: Europos ekonominė ir pinigų sąjunga, Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga, Rytų Karibų pinigų sąjunga, Centrinė Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija.

Šiame poskyryje apžvelgsime keturias ekonomines ir pinigų sąjungas, kurios turi ir bendrą valiutą. Šios sąjungos viena nuo kitos skiriasi tiek potencialu, tiek ir ekonominės integracijos laipsniu. Vadovaujantis Masson (2001), 4 lentelėje pateikiama veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų pagrindiniai bruožai.

4 lentelė. Pasaulyje veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų pagrindiniai bruožai

(sudaryta autorės, remiantis Masson (2001))

Sąjunga	<i>Europos ekonominė ir pinigų sąjunga</i>	<i>Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga</i>	<i>Rytų Karibų pinigų sąjunga</i>	<i>Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga</i>
Požymiai				
<i>Narių skaičius</i>	28 (Euras-19 ES valstybių valiuta)	6	8	8
<i>Bendroji valiuta</i>	Euras	Afrikos finansų sandraugos frankas	Rytų Karibų doleris	Afrikos finansų sandraugos frankas
<i>Bendras centrinis bankas</i>	Europos centrinis bankas formuoja pinigų politiką ir ją įgyvendina kartu su nacionaliniais centriniais bankais	Yra	Yra	Yra
<i>Bendrosios užsienio valiutos atsargos</i>	Yra; pagal BVP ir gyventojų skaičių apskaičiuota suma	Yra	Yra	Yra
<i>Laisvosios prekybos zona</i>	Yra	Nėra	Nėra	Nėra

4 lentelės tęsinys. **Pasaulyje veikiančių ekonominių ir pinigų sąjungų pagrindiniai bruožai**

<i>Bendrasis importo tarifas</i>	Yra	Yra	Nėra	Yra
<i>Tarpusavio prekybos dalis bendroje prekyboje, proc.</i>	46	3,3	<10	9,5
<i>Einamosios sąskaitos konvertuojamumas</i>	Konvertuojama	Konvertuojama; Prancūzijos išdo garantija	Konvertuojama	Konvertuojama; Prancūzijos išdo garantija
<i>Išorinis keitimo kurso "inkaras"</i>	Nėra	Yra; Euras	Yra; JAV doleris	Yra; Euras
<i>Kapitalo mobilumas</i>	Didelis	Mažas, nors iš esmės neribojamas	Vidutiniškas	Mažas, nors iš esmės neribojamas
<i>Didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių gyventojų grupių pajamų santykis</i>	4	20	3,2	4,7
<i>Eksporto struktūros identiškumo lygis</i>	Aukštas	Žemas	Aukštas	Vidutinis

Kaip matoma 4 lentelėje, šiuo metu veikiančios ekonominės ir pinigų sąjungos skiriasi tam tikrais požymiais, pvz. narių skaičiumi: daugiausiai narių turi Europos ekonominė ir pinigų sąjunga - 28, mažiausiai – 6 turi Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga. Europos ekonominė ir pinigų sąjunga, skirtingai, nuo kitų, pasižymi dideliu kapitalo mobilumu bei laisvosiomis prekybos zonomis. Bendras centrinis bankas yra Centrinės Afrikos ekonominėje ir pinigų sąjungoje, Rytų Karibų pinigų sąjungoje, o taip pat Vakarų Afrikos ekonominėje ir pinigų sąjungoje. Europos ekonominėje ir pinigų sąjungoje Europos centrinis bankas formuoja pinigų politiką ir ją įgyvendina kartu su nacionaliniais centriniais bankais. Išorinio keitimo kurso nėra tik Europos ekonominėje ir pinigų sąjungoje, o bendrojo importo tarifo tik Rytų Karibų pinigų sąjungoje.

Kaip matoma, Afrikos žemyne veikia dvi sąjungos. Jos dar, anot Grigaliūnienės ir Marcišauskienės (2007), vadinamos Afrikos finansų sandraugos franko zona. Pavadinimas, pasak Kropo ir Kropienės (2005) kilo, dėl jas susiejusios valiutos – franko – pavadinimo ir dėl buvusio susiejimo su Prancūzijos franku. Afrikos finansų sandraugos pinigai frankai nustatytu santykiu buvo susieti su Prancūzijos franku, kuris nuo 1999 metų buvo pakeistas Europos Bendrijos valiuta – euru. Afrikos finansų sandraugos pinigų politikos institucinės nuostatos buvo įtvirtintos 1971-1973 metais Prancūzijos ir šalių – Afrikos finansų sandraugos narių – sutartimis. Tačiau sandraugos franko istorija prasidėjo pokario laikotarpiu, kada Prancūzijos kolonijos Afrikoje buvo suskirstytos į dvi grupes. Paritetas Prancūzijos franko atžvilgiu buvo

stabilus nuo 1984 iki 1994 metų, o vėliau Afrikos finansų sandraugos frankas buvo devaluotas nuo 50 iki 100 sandraugos frankų už Prancūzijos franką.

Trumpai aptarsime visas minėtas ekonomines ir pinigų sąjungas. Plačiau, atskirame poskyryje, bus apžvelgta Europos ekonominė ir pinigų sąjunga.

Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga. Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos oficialioje svetainėje (2019) yra teigiama, jog ši sąjunga buvo įsteigta 1994 m., Dakare. Steigimo aktą pasirašė 7 šalys: Beninas, Burkina Fosas, Dramblio Kaulo Kranto Respublika, Malis, Nigeris, Senegalas ir Togas. 1997 m. aštuntąja ekonominės ir pinigų sąjungos nare tapo Bisau Gvinėja. Tarptautinio valiutos fondo (2010) ataskaitoje teigiama, jog Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga įsteigta siekiant skatinti ekonominę integraciją tarp šalių kaimynių, kurių bendra valiuta – frankas, o pagrindiniai sąjungos tikslai yra:

- Didesnis ekonominis konkurencingumas, užtikrinant atvirą rinką.
- Makroekonominės politikos ir rodiklių konvergencija;
- Bendros rinkos sukūrimas;
- Sektorių politikos koordinavimas;
- Fiskalinės politikos suderinimas.

Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos susikūrimą lėmė politiniai tikslai, skatinantys šalių tarpusavio integracinius procesus bei tikintis, jog regionas bus geriau atstovaujamas pasauliniame kontekste. Siekiant šalių tarpusavio suderinamumo suformuluoti konvergencijos kriterijai. Anot Masson ir Dore (2002) šie kriterijai buvo priimti Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos narių vyriausybių 1999 m. Kriterijai išreiškiantys konvergenciją, stabilumą, augimą ir solidarumą pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. **Konvergencijos kriterijai**
(sudarytas autorės, remiantis Masson, Dore (2002))

Konvergencijos kriterijai:			
1. Metinė infliacija ne didesnė nei 3%;	2. Fiskalinio balanso (įplaukos be dotacijų minus išlaidos be užsienio investicijų) ir BVP santykis nulis arba teigiamas (siekiant skatinti fiskalinį tvarumą);	3. Valstybės skola ne didesnė nei 70 % šalies BVP (siekiant, jog valstybės skola nedidėtų ir nedarytų neigiamos įtakos finansų rinkų funkcionavimui);	4. Nesikeičiantis arba nedidėjantis vidaus ir užsienio įsiskolinimas.

Kaip matoma 5 lentelėje, ypatingas dėmesys yra skiriamas valstybės biudžeto deficitui ir valstybės įsiskolinimui. Masson ir Dore (2002) teigia, jog fiskalinės konsolidacijos kriterijai

buvo sukurti tikint, jog tai gali lemti tvarų šalių augimą bei atlaisvinti lėšas privačiam sektoriui.

Masson ir Pattillo (2001) teigia, jog Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga veikia vadovaudamasi valiutų valdybos principais. Ši pinigų sistema ilgą laiką palaikė mažą infliaciją (pasak Sodokin ir Donnou-Adonsou (2010), infliacija vartojimo prekėms 1999-2005 m. buvo 2 procentai), tačiau bendrojo vidaus produkto augimas nebuvo itin spartesnis, nei kitų Vakarų Afrikos valstybių šalių, nepriklausančių Afrikos ekonominei ir pinigų sąjungai.

Anot Sodokin ir Donnou-Adonsou (2010), Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo įsteigta siekiant sustiprinti Vakarų Afrikos pinigų sąjungą, kuri buvo įkurta 1960 m. Autorių teigimu, steigiant Vakarų Afrikos ekonominę ir pinigų sąjungą buvo siekiama sukurti bendrą rinką, kurioje būtų laisvas darbuotojų, prekių, paslaugų bei kapitalo judėjimas. Kitas tikslas – stiprinti ekonominę konvergenciją po 1994 m. franko devalvacijos. Sodokin ir Donnou-Adonsou (2010) teigia, jog skirtumo tarp pinigų sąjungos ir ekonominės pinigų sąjungos praktiškai nėra – skiriasi tik datos ir tikslai. Abejose sąjungose funkcionuoja ta pati bankinė sistema. Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos šalių narių ekonomikos apibūdinamos kaip mažos ir vidutinio dydžio, o žemės ūkis ir prekyba yra pagrindiniai sektoriai palaikantys ekonominį aktyvumą. Sodokin ir Donnou-Adonsou (2010) mano, jog esant žemam investicijų bei industrializacijos lygiui sąjungoje būtina skatinti ekonominį augimą ieškant naujų finansavimo šaltinių.

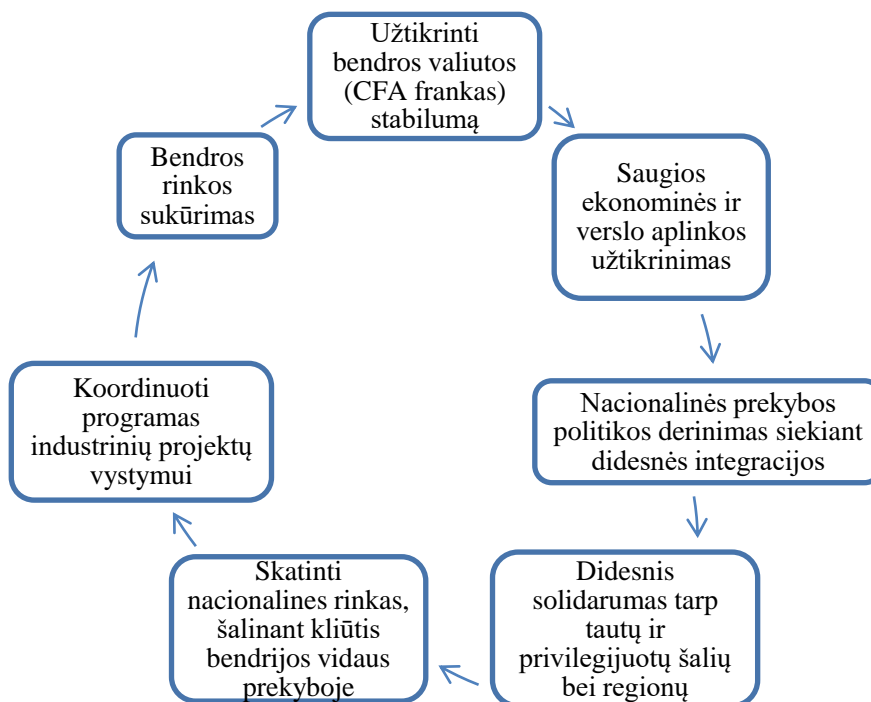
Dėl mažų investicijų, pasak Soumaila (2017), sąjungos šalys turi įveikti daug ekonominių iššūkių, tad siekiant pagerinti gyvenimo sąlygas buvo priimta strateginė vizija - kiekviena sąjungos šalis parengė socialinį ir ekonominį šalies vystymosi planą, kuriuo buvo siekiama padidinti ekonominį augimą skatinant investavimą. Soumaila (2017) teigia, jog nepaisant to, jog pastaruoju metu investicijų lygis Vakarų Afrikos ekonominėje ir pinigų sąjungoje padidėjo, tačiau toks pat augimas nepastebimas šalių ekonomikoje. Autoriaus atliktame tyrime nustatyta, jog žmogiškasis kapitalas Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos šalyse daro didžiausią įtaką ekonomikos augimui. Vadovaujantis tyrimo išvadomis Soumaila (2017) teigia, jog būtina didinti investicijas švietimo bei profesinio lavinimo srityse. Kitą vertus Karabou, ir Adeve (2018) savo atliktame tyrime nagrinėjo informacijos ir komunikacijos technologijų įtaką darbuotojų darbo našumui Vakarų Afrikos ekonominėje ir pinigų sąjungoje. Autoriai teigia, jog internetas daro darbą lengvesnį šiose šalyse, tačiau darbo našumą stabdo mobiliųjų telefonų naudojimas, kadangi darbuotojai praleidžia itin daug laiko naršydami telefone ne darbo reikalais.

Anyanwu (2003) mano, jog Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga padeda šalims narėms plėtoti dvišalę prekybą ir skatina ekonominį augimą, tačiau atkreipia dėmesį, jog sąjungos silpnosios vietos - kainų stabilumo ir fiskalinės disciplinos stoka. Diop, Dufrenot, Sanon (2010) pastebi, jog žemas valstybinių institucijų paslaugų lygis, korupcija, skaidrumo ir atskaitomybės stoka, žmogaus teisių nepakankama apsauga, sąlygoja ir žemą šių šalių BVP vienam gyventojui lygį.

Apibendrinant nagrinėtą literatūrą galima teigti, jog nepaisant to, jog Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo steigta siekiant skatinti ekonominę integraciją, viliantis, jog tai lems tvarų šalių augimą, vis tik tai nesąlygojo laukiamo BVP didėjimo, nors ekonominis augimas ir pastebimas, tačiau jis nėra pakankamas. Ižvelgiami pagrindiniai trikdžiai ekonominiam augimui: nepakankama investicija į žmogiškąjį kapitalą, kainų stabilumo ir fiskalinės disciplinos stoka, žemas valstybinių institucijų paslaugų lygis, korupcija, skaidrumo ir atskaitomybės stoka bei žmogaus teisių nepakankama apsauga.

Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija. Centrinės Afrikos komisijos oficialioje svetainėje (2019) yra teigiama, jog Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija buvo įkurta 1994 metais, o sutartis ratifikuota – 1999 m. Šios sąjungos narės yra: Gabonas, Kamerūnas, Centrinė Afrikos Respublika, Čadas, Kongo Respublika ir Pusiaujo Gvinėja.

Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga įsteigta siekiant skatinti ekonominę integraciją ir darnų vystymąsi tarp šalių, o pagrindiniai sąjungos tikslai yra pateikiami 4 paveiksle.

4 pav. **Centrinės Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos steigimo tikslai**
(sudarytas autorės, remiantis Centrinės Afrikos komisijos oficialia svetaine (2019))

Kaip matoma 4 paveiksle, Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga sukurta daugiau politiniais tikslais, siekiant didinti regiono integraciją, užtikrinti geresnį regiono atstovavimą pasaulyje. Pasak Kropo ir Kropienės (2005), Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija sustiprino 1996 m. įkurtą Centrinės Afrikos muitų ir ekonominę sąjungą.

Diaw, Lessoua (2013) teigia, jog Centrinės Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos narių ekonomikos pagrindas yra gamtos ištekliai. Beveik visą (90%) regiono eksportą sudaro tik trys sektoriai: nafta, mediena ir žemės ūkio produktai. Pasak Diaw, Lessoua (2013), rinkos diversifikavimas apsaugotų šias šalis nuo šalių ekonomikai rizikingų eksportuojamų prekių kainų svyravimų. Nors šalių ekonomikoje pastebimas augimas (pvz. 2004-2008 m. 4,3 % augimas), tačiau, pasak Diaw ir Lessoua (2013), tokio pat efekto nematome gyventojų socialinės gerovės srityje. Autoriai mano, jog viena iš priežasčių gali būti, jog augimas vis tik nėra pakankamas tam, kad skurdo lygis būtų mažinamas, kitą vertus, iš prekybos nafta gautos pajamos nėra iš naujo investuojamos į kitus sektorius, o pilietiniai karai bei politinis nestabilumas įtakoja tai, jog tampa sunku įgyvendinti tvarius projektus.

Nguena, Nanfoso (2014) teigia, jog bankinio sektoriaus pažeidžiamumas sąlygoja daug ir kitų ekonominių problemų. Centrinės Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos bendrijos narės yra itin neatsparios makroekonominiams sukrėtimams. Teigiama, jog finansinis ir ekonominis produktyvumas bei augimas yra glaudžiai susijęs su finansinių institucijų vystymu, ypač tai būdinga besivystančiose šalyse, kuriose bankinė sistema yra pagrindinė lėšų teikėja. Anot Nguena, Nanfoso (2014), bankinės sistemos rizikingumas didėja dėl socialinio – politinio nestabilumo, o ekonominis neapibrėžtumas, įtakojantis ekonominę situaciją, daro įtaką ir bankiniam nestabilumui. Djiogap, Ngomsi (2012) taip pat teigia, jog ilgalaikių kreditų stoka besivystančiose ekonomikose yra didelė kliūtis jų augimui. Centrinės Afrikos ekonominėje ir pinigų sąjungoje bankinio sektoriaus galimybės teikti finansavimą yra labai menkos, o paskolų rinka yra labai ribota. Anot Alter, Yontcheva (2015), santaupų laikymas ir paskolų gavimas yra ribojamas vargšams ir moterims (tik 6,8 % moterų turi sąskaitas bankuose). Alter, Yontcheva (2015) teigia, jog finansinė plėtra yra itin svarbi socialiniam bei ekonominiam vystymuisi, o infliacija, naujos technologijos, veiklos sąnaudų dydis yra svarbūs veiksniai, kurie galėtų mažinti finansinių instrumentų trūkumą sąjungoje. Taip pat pastebima, jog tose Centrinės Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos šalyse, kuriose yra stipresnė institucinė veikla, efektyviau veikia vyriausybės ir labiau rūpinamasi skurdo mažinimo problemomis, finansinis sektorius taip pat yra labiau išvystytas. Anot Alter ir Yontcheva (2015), politika nukreipta į finansinio sektoriaus didesnę įsitraukimą į ekonominę veiklą pagelbėtų sumažinti ir skurdo lygį.

Diaw ir Lessoua (2013) mano, jog bendrijos narėms būtina ne tik gerinti infrastruktūrą ir verslo aplinką bet taip pat atkreipti dėmesį į tai, jog tiesioginės užsienio investicijos būtų panaudojamos efektyviai, tai - svarbu plėtojant konkurencingumą ir prekybą.

Apibendrinant galima teigti, jog nors Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo įsteigta siekiant skatinti ekonominę integraciją ir darnų vystymąsi tarp šalių, tačiau pastebima, jog prekyba yra menkai diversifikuota, o vyraujančios eksporto šakos yra nafta, mediena ir žemės ūkio produktai. Nepaisant to, jog matomas nedidelis ekonominis augimas, jis neįtakoja socialinės gerovės pokyčių, o skurdo problema išlieka viena opiausių. Nagrinėti autoriai pastebi, jog finansinis sektorius sąjungoje yra pažeidžiamas, o ilgalaikių kreditų stoka stabdo šalių narių ekonominį augimą. Manoma, jog infrastruktūros ir verslo aplinkos gerinimas bei tiesioginių investicijų panaudojimo efektyvumo stebėjimas būtų svarbūs faktoriai prisidedantys prie prekybos vystymo ir konkurencingumo didinimo.

Rytų Karibų pinigų sąjunga. Pasak Van Beek, Rosales, Zermeno (2000) Rytų Karibų pinigų sąjungą sudaro 8 mažos valstybės - salos: Angilija, Grenada, Antigva ir Barbuda, Dominikos Respublika, Montseratas, Sent Kitsas ir Nevis, Sent Lusija bei Sent Vinsentas ir Grenadinai. Angilijos ir Montserato teritorijos priklauso Jungtinei Karalystei, tačiau kitos valstybės yra nepriklausomos. Sąjungos narės priklauso ir Karibų sandraugai. Pasak Zhao ir Kim (2014), Karibų sandrauga buvo įsteigta 1973 m., jos narėmis tapo 12 salų ir trejos didesnės valstybės, kurios turi pakrantes į Karibų jūrą. Didžioji dauguma šių narių yra geografiškai labai mažos ir visos jos apibūdinamos kaip besivystančios šalys. 1981 m. aštuonios Karibų sandraugos narės ir Didžiosios Britanijos Mergelių salos įsteigė Rytų Karibų valstybių organizaciją, dar po dviejų metų jos pakeitė buvusią valiutos valdybą ir įsteigė Rytų Karibų Centrinį banką tuo pačiu taip formaliai buvo suformuota ir Rytų Karibų pinigų sąjunga. Anot Zhao ir Kim (2014), aštuonios iš devynių Rytų Karibų valstybių sandraugos narių naudoja bendrą valiutą – Rytų Karibų dolerį, kuris buvo susietas su Jungtinių Amerikos Valstijų doleriu.

Karibų bendrijos oficialioje svetainėje (2019) teigiama, jog Rytų Karibų pinigų sąjungos siekiai yra:

1. Ekonominės integracijos stiprinimas;
2. Kylančių iššūkių neutralizavimas.

Kaip matoma, nors ekonominės integracijos stiprinimas yra vienas iš sąjungos siekių, tačiau, pasak Williams, Polius, Hazel (2001), ekonominis bendradarbiavimas nebuvo orientuotas į konvergenciją ar valstybių narių makroekonominės politikos koordinavimą, o tarpusavio regioninė prekyba nesiekia 10 % šalių narių bendros prekybos apimties. Ekonominė ir išdo politika, siekiant ekonomikos masto, remiasi centralizacija, tad Rytų

Karibų centrinis bankas nėra tipinis: vykdydamas įprastas operacijas, taip pat vykdo ir išdo bei tam tikras ekonominės politikos funkcijas. Kitą vertus Sun ir Rupa (2008) pastebi, jog Rytų Karibų pinigų sąjungos šalims pavyko suvaldyti infliaciją.

Zhao ir Kim (2014) teigia, jog iki 1950 m. Rytų Karibų šalys pagrindė specializavosi žemės ūkyje – bananų auginime ir cukraus gamyboje, tačiau nuo 1980 m. pajamas iš žemės ūkio ėmė lenkti turizmo sektoriaus pajamos. 2006 m. pabaigoje pajamos iš žemės ūkio, tarp Rytų Karibų pinigų sąjungos narių, sudarė 6 % BVP, o turizmo pajamos virš 25 % BVP bei virš 75 % visų eksporto pajamų. Francis, Lorde (2007) pastebi, jog tiesioginės užsienio investicijos į Rytų Karibų pinigų sąjungos nares pagrindė atkeliauja iš Jungtinių Amerikos Valstijų, o šių investicijų koncentracija yra paslaugų sektoriuje ir šiek tiek mažiau gamyboje. Pastaruoju metu šiose šalyse, anot Francis, Lorde (2007), įplaukos stabiliai didėja, o tiesioginės užsienio investicijos turi teigiamą poveikį importui ir šis poveikis yra dvikryptis, tai rezultate teigiamai veikia ir BVP vienam gyventojui. Autoriai atkreipia dėmesį, jog tiesioginių užsienio investicijų įtaką eksportui, Rytų Karibų pinigų sąjungos šalyse, yra neigiama. Francis, Lorde (2007) teigia, jog dideli tiesioginių užsienio investicijų importo srautai silpnina vietinę pramonę ir tai gali lemti vietinių įmonių uždarymą bei silpninti eksportą. Atkreiptinas dėmesys, jog tiesioginės užsienio investicijos ne visada naudingos, tad svarbu ne tik jų kiekis bet ir kokybė.

Roache (2007) teigia, jog valstybės investicijos, kurios Rytų Karibų pinigų sąjungose narėse sudaro apie 10 %, vaidina svarbią rolę didinant ekonominį augimą regione ir šios investicijos turi būti efektyvios, jei yra siekiama palaikyti trokštamą ekonominį augimą bei sumažinti viešojo sektoriaus įsiskolinimo keliamą riziką. Kitą vertus, Roache (2007) atliktas tyrimas rodo, jog šalyse narėse viešojo sektoriaus investicijos turi tik laikiną ir ribotą ekonominio augimo efektą, o vertinant tai, jog investicijos yra finansuojamos skolinantis tai parodo, jog valstybinės investicijos turi didesnę įtaką skolai nei BVP.

Kaip matoma, Rytų Karibų pinigų sąjunga yra seniausiai įsteigta ir vis dar veikianti pinigų sąjunga pasaulyje. Nors ši sąjunga buvo įsteigta siekiant stiprinti ekonominę integraciją, tačiau ji vis dar nėra didelė ir tarpusavio regioninė prekyba sudaro tik dešimt procentų šalių narių bendros prekybos apimties. Šiuo metu pagrindinės šalių narių pajamos yra iš turizmo sektoriaus. Tiesioginių užsienio investicijų pagrindinis šaltinis yra JAV, ir jos teigiamai įtakoja importą bei BVP, tačiau pastebimas neigiamas efektas eksportui, kadangi didėjantys importo srautai silpnina vietinę pramonę, tuo pačiu mažina ir eksporto apimtį. Valstybių investicijos Rytų Karibų pinigų sąjungos šalyse turi tik laikiną ir riboto ekonominio augimo efektą, kadangi investicijos yra finansuojamos skolinantis, tad tai labiau įtakoja skolos didėjimą, nei teigiamai veikia BVP. Nors šalims narėms didėja valstybės skolos

problemos, tačiau jos per sąjungos egzistavimo laikotarpį pasiekė vidutinį išsivystymo lygį bei suvaldė infliaciją.

1.4 Europos ekonominė ir pinigų sąjunga

Po antrojo pasaulinio karo 1957 m. kovo 25 d., šešios valstybės - Belgija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija ir Vokietija, pasirašė Romos sutartį taip sukurdamos Europos ekonominę bendriją. Šios bendrijos pagrindinė idėja - žmonių, prekių ir paslaugų judėjimas be sienų. 1988 m. birželio mėn. Europos Sąjungos Vadovų Taryba patvirtino siekį palaipsniui sukurti ekonominę ir pinigų sąjungą (EPS). Ji įpareigojo tuometinio Europos Komisijos pirmininko Jacques Delors vadovaujamą komitetą pasiūlyti konkrečius etapus, kurie leistų sukurti šią sąjungą. Deloro pranešime pasiūlyti ekonominės ir pinigų sąjungos įgyvendinimo etapai pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. **Europos ekonominės ir pinigų sąjungos etapai**
(sudaryta autorės, remiantis Europos centrinio banko oficialia svetaine (2015))

PIRMASIS ETAPAS 1990 m. Liepos 1 d.	Visiška kapitalo judėjimo laisvė
	Geresnis centrinių bankų bendradarbiavimas
	Laisvas ekiu (ECU) naudojimas (Europos piniginis vienetas, euro (€) pirmtakas)
	Gerinama ekonominė konvergencija

ANTRASIS ETAPAS 1994 m. Sausio 1 d.	Įkuriamas Europos pinigų institutas (EPI)
	Centriniam bankams uždraudžiama teikti kreditus valstybiniam sektoriui
	Geresnis šalių pinigų politikos koordinavimas
	Stiprinama ekonominė konvergencija
	Nacionalinių centrinių bankų nepriklausomumo didinimo procesas, kuris turi būti baigtas vėliausiai iki Europos centrinių bankų sistemos įkūrimo
Pasirengimas trečiajam etapui	

TREČIASIS ETAPAS 1999 m. Sausio 1 d.	Neatsaukiamai nustatomi valiutų perskaičiavimo kursai
	Įvedama euro valiuta
	Europos centrinių bankų sistema vykdo bendrą pinigų politiką
	Įsigalioja vidinis ES valiutų kurso mechanizmas II (VKM II)
	Įsigalioja Stabilumo ir augimo paktas

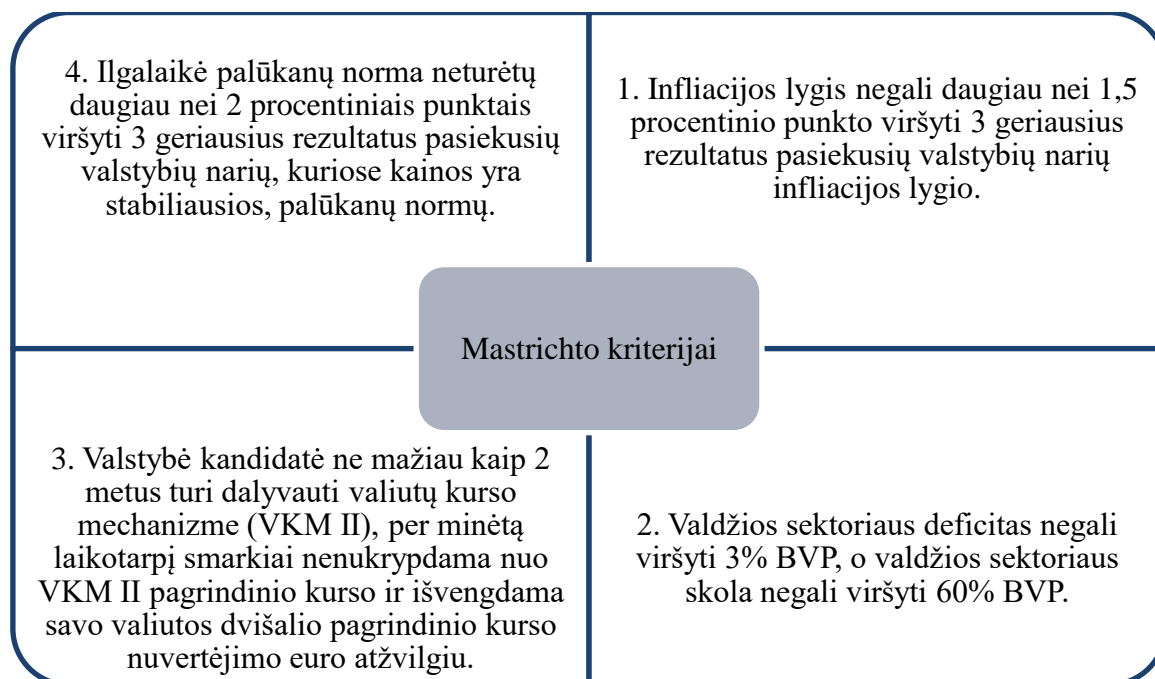
Kaip matoma 6 lentelėje, ekonominės ir pinigų sąjungos pirmasis etapas prasidėjo 1990 m. liepos 1 d. Vieni pagrindinių šio etapo tikslų buvo užtikrinti laisvą kapitalo judėjimą

kuriant bendrą rinką, taip pat stiprinti integracijos procesus bei siekti ekonominės politikos koordinavimo tarp Europos sąjungos šalių.

Pasak Kropo ir Kropienės (2005), pirmajame etape buvo pasiekta gerų rezultatų:

1. Baigtas bendros rinkos kūrimo procesas – panaikinti visi kapitalo laisvo judėjimo barjerai.
2. Buvo sukurti ekonominės politikos konvergencijos ir koordinavimo rėmai, kurių pagrindą sudarė konvergencijos programos, parengtos atskirai kiekvienai valstybei.
3. Buvo įgyvendinta nuostata, draudžianti valstybių privilegijuotą skolinimąsi iš finansų institucijų.

1992 metais Maastrichte, Nyderlanduose buvo pasirašyta Europos sąjungos sutartis, kurioje buvo apibrėžtos bendros valiutos, užsienio, saugumo politikos, bendradarbiavimo ir vidaus politikos taisyklės. Šia sutartimi buvo įkurta Europos Sąjunga. Šioje sutartyje buvo suformuoti ir konvergencijos kriterijai, dar vadinami Maastrichto kriterijais. Šalys norėdamos įsivesti eurą, pasak informacijos pateikiamos Europos Vadovų Tarybos puslapyje (2019), turi atitikti 4 konvergencijos kriterijus. Jie pateikiami 5 paveiksle.

5 pav. **Maastrichto kriterijai**

(sudaryta autorės, remiantis Europos Vadovų Tarybos oficialia svetaine (2019))

Kaip matoma 5 paveiksle, Maastrichto sutartimi buvo apibrėžti kriterijai, kuriuos turi atitikti valstybės ketinančios tapti Europos ekonominės pinigų sąjungos narėmis. Europos Centrinio banko svetainėje (2015) teigiama, jog šie kriterijai užtikrina, jog tik tos šalys, kurių ekonominė politika orientuota į stabilumo siekimą ir, kurios geba tam tikrą laiką užtikrinti kainų stabilumą gali dalyvauti Europos ekonominės ir pinigų sąjungos trečiame etape.

Pasak Iešmantavičiūtės (2010), euro zonos šalys turi kontroliuoti, jog jų valdžios sektoriaus deficitas neviršytų 3% BVP, o skola būtų ne didesnė, nei 60% BVP. Maastrichto sutartyje numatyta, jog šalys, kurios nesilaiko taisyklių, gali būti patraukiamos į biudžeto perviršio procedūrą (BPP). Tokiu atveju Europos Viršūnių Taryba gali svarstyti susidariusią padėtį šalyje, o šaliai nesiimant veiksmų situacijos taisymui, taikyti finansines bausmes.

1993 metais buvo sukurta viena bendra rinka, kuri sąlygojo laisvą prekių, paslaugų, asmenų ir kapitalo judėjimą.

1994 m. sausio 1 d. įkūrus Europos pinigų institutą (EPI), pasak Kvainauskaitės (2004), prasidėjo Europos pinigų sąjungos antrasis etapas. Šio etapo uždaviniai:

1. Įkurti instituciją, kurios pagrindu vėliau būtų formuojamas Europos centrinis bankas.
2. Pasiiekti, kad nacionaliniai centriniai bankai būtų priklausomi.
3. Suderinti ir kontroliuoti konvergencijos rodiklius.

Europos pinigų sąjungos tolesnė plėtra iš dalies priklausė nuo to, kaip Europos pinigų institutas sugebėjo atlikti jam pavestus uždavinius. Trumpalaikis EPI egzistavimas atspindėjo pinigų integracijos Bendrijoje būklę. EPI nebuvo atsakingas už pinigų politikos įgyvendinimą Europos Sąjungoje – tai vis dar buvo nacionalinių institucijų prerogatyva – bei neturėjo kompetencijos vykdyti užsienio valiutų intervencijos.

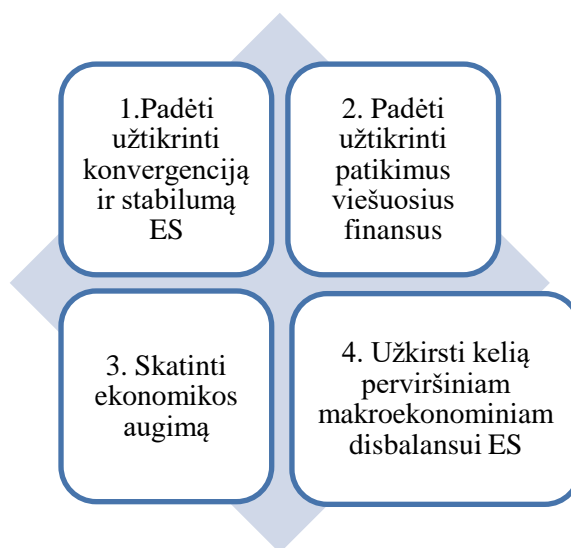
Pasak Ksenakio (1999), 1999 m. prasidėjo trečiasis ir paskutinis EPS etapas, jo metu buvo nustatyti pirmųjų 11 pinigų sąjungoje dalyvaujančių valstybių narių valiutų kursai, o Europos Centrinis bankas tapo atsakingas už bendros pinigų politikos vykdymą. 1999 m. sausio 1 d. laikoma Ekonominės ir pinigų sąjungos pradžia. Ksenakis (1999) teigia, jog Europos pinigų sąjungos sukūrimas davė didelę naudą šalims narėms bei turėjo didžiulę reikšmę įtakojant prekybą ir plėtrą, o taip pat teigiamai veikiant tarptautinę finansų sistemą.

Šiandien ES narės yra 28 šalys. Euro yra oficiali devyniolikos Europos Sąjungos valstybių narių valiuta - šios šalys sudaro euro zoną.

Galutinis integracijos procesas - tapimas euro zonos šalimi. Kropas, Kropienė (2005) mano, jog vertinant kitų pinigų sąjungų kontekste, euro projektas yra neeilinis įvykis pinigų istorijoje. Dar niekada nebuvo taip, jog grupė nepriklausomų valstybių, siekiančių sukurti pinigų sąjungą, atsisakytų savo nacionalinių pinigų ir kartu išlaikytų savo politinę nepriklausomybę. Tai lemia visiškai naują makroekonominės politikos derinį, besiremiantį bendromis vertybėmis ir vadovaujantis subsidiarumo principu derinamomis Bendrijos ir nacionalinių vyriausybių politikomis. Šiame procese ypatingas vaidmuo tenka stiprioms, efektyvioms ir demokratinėms pagrindais veikiančioms institucijoms. Vien tik nacionaliniais interesais besiremianti politika negali būti produktyvi ir prieštarauja stabilumo interesams. Šis

procesas veikia visas ekonominės politikos sritis Europoje - išteklių, pajamų paskirstymo, ekonomikos augimo ir stabilumo procesus, taip pat darbo, gaminių, paslaugų ir finansų rinkas.

Naujas žingsnis ekonominės integracijos kryptimi buvo žengtas 2010 m., kai siekiant koordinuoti ekonominę ir fiskalinę politikas Europos Sąjungoje 2010 m. buvo įsteigtas Europos semestras. Ši koordinavimo sistema leidžia Europos Sąjungos narėms aptarti ekonomikos ir biudžeto planus bei ištisus metus nustatytu laiku stebėti daromą pažangą. Pagrindiniai Europos semestro tikslai yra pateikiami 6 paveiksle.

6 pav. **Europos semestro tikslai**

(sudaryta autorės, remiantis Europos Vadovų Tarybos oficialia svetaine (2019))

Kaip matoma 6 paveiksle, Europos semestro numatyti tikslai siekia skatinti investicijas, o struktūrinių reformų pagalba spartina ekonomikos augimą bei darbo vietų kūrimą, patikimų viešųjų finansų užtikrinimas leidžia išvengti per didelės valdžios sektoriaus skolos.

Komisija kiekvienais metais išnagrinėjusi šalių biudžeto, struktūrinių ir makroekonominių reformų planus, teikia šalių narių vyriausybėms ekonominės padėties analizę ir rekomendacijas ateinantiems 12 mėnesių. Komisijos siūlymus tvirtina ir oficialiai priima ES Taryba, o ES šalių vyriausybės priima reikiamus politinius sprendimus reaguodamos į jų šalims pateiktas rekomendacijas.

Siekiant užtikrinti kainų stabilumą ir tvarų ekonomikos augimą valstybės narės pagal stabilumo ir augimo paktą (nacionalinės fiskalinės politikos koordinavimo taisyklių rinkinys) turi pateikti įvertinimui ES lygiu savo stabilumo ir konvergencijos programas. Europos Komisijos svetainėje (2019) teigiama, jog Stabilumo ir augimo paktą sudaro dvi dalys: prevencinė ir korekcinė. Prevencine dalimi užtikrinama tvari fiskalinė politika, pasiekiant vidutinės trukmės biudžeto tikslą (biudžeto balansas, kuriuo valstybė apsaugoma nuo galimybės viršyti biudžeto deficitą 3% BVP), kuris kiekvienai narei – skirtingas. Korekcinė

dalimi siekiama, jog narės imtųsi korekcinį veiksmų, jei nacionalinio biudžeto deficitas viršija 3% BVP bei valdžios sektoriaus skola didesnė nei 60% BVP. Nevykdančios įsipareigojimų euro zonos valstybėms narėms gali būti taikomos finansinės baudos, kurių maksimali riba gali siekti iki 0,5% BVP. Anot Dawson (2018), Europos semestras yra centrinis ciklas, kuris koordinuoja ekonominę politiką. Jis palaiko ir stiprina euro zonos ekonomiką ir leidžia laiku pradėti atidžiau stebėti nacionalinius biudžetus. Pasak Dawson (2018), Europos semestro procesas apima ir socialinės srities rekomendacijas.

Mokslininkai nagrinėjantys Europos ekonominę ir pinigų sąjungą, išvelgia ir neigiamų aspektų. Lane (2006) teigia, jog nepriklausomos valiutos keitimo kurso politikos praradimas būna ne toks skausmingas, jei darbo ir produktų rinkos yra lanksčios. Lane (2006) mano, jog tarpvalstybinis darbo jėgos mobilumas Europoje yra gerokai žemesnis nei JAV, o tam įtakos turi kalbos ir kultūriniai barjerai bei nekoordinuotos pensijų sistemos tarp šalių narių. Tačiau Udovič, Svetličič (2018) teigia, jog Europos Sąjunga pasikeitė dramatiškai - tai įtakojo 2004m. naujų ES narių priėmimas, bei 2008 m. ekonominė ir 2015 m. migracijos krizės. Taip pat ėmė atsirasti ir susiskaidymo tendencijos: „Brexitas“ – naujas, iki tol dar neegzistavęs Europos Sąjungoje reiškinys, kuris, tikėtina, turės pražūtingas pasekmes. Udovič, Svetličič (2018) mano, jog po to kai 2004 m. Europos Sąjungą papildė naujos narės, atotrūkis tarp senųjų ES narių ir naujųjų ėmė ne mažėti, o didėti. Zupanovič (2018) teigia, jog ekonominė 2008 m. krizė parodė, jog Europos Sąjunga yra padalinta į dvi dalis – branduolį ir periferiją. Periferija 2008 m. ekonominės krizės metu, autorius teigimu, – Portugalija, Italija, Airija, Graikija ir Ispanija, tuo tarpu 2015 m. migracijos krizės laikotarpiu, periferija vadinamos pietų ir pietrytinės Europos šalys. Zupovič (2018) mano, jog Europos Sąjungos branduolį sudarančios šalys, sprendžia dėl sąjungos politikos krypties vystymo, tuo tarpu periferinės valstybės netiesiogiai spaudžiamos jas priimti ir dažnu atveju yra vertinamos skirtingai nei „didieji žaidėjai“.

Arestis ir Phelps (2018) teigia, jog Europos ekonominėje ir pinigų sąjungoje pajamų nelygybės problema yra aktuali ir skiriasi priklausomai nuo to ar šalis priklauso ekonomiškai labiau išsivysčiusių šalių grupei, ar periferijai. Arestis ir Phelps (2018) atliktas tyrimas atskleidė, jog jungimasis į pinigų sąjungą skatina defliacijos reguliavimą, darbo rinkos reformas bei darbo užmokesčio suvaržymus ekonomiškai labiau išsivysčiusiose šalyse, o tai pasak autorių, šiose šalyse apie 6,5% didina GINI koeficientą (pajamų nelygybės matavimo koeficientas). Tuo tarpu santykinai naujos sąjungos narės VRE bei Baltijos šalys, turi daugiau naudos esant ekonominei integracijai ir sugriežtintam darbo rinkos reguliavimui. Esant situacijai, kai pinigų ir rinkos integracija sutampa ir prekybos apimtys periferinėse ir šalyse kandidatėse didėja iki 30% - pajamų nelygybė mažėja apie 17,1%.

Troitino ir Faerber (2019) mano, jog euro zonos plėtimasis tarp heterogeniškų šalių (šiuo metu 19 valstybių) gali padidinti asimetrinio šoko tikimybę. Europos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo kuriama vadovaujantis optimalios valiutos erdvės teorija, t.y. esant homogeniškomis sąlygoms, tačiau šiuo metu, plečiantis euro zonai, tai yra toli nuo siekiamybės. Pasak Troitino ir Faerber (2019), euro zonos institucinė struktūra turi būti nuolat reformuojama siekiant prisitaikyti prie pastoviai besikeičiančių sąlygų.

Heller ir Warzala (2019) savo tyrime nagrinėję naujų euro zonos šalių ekonominius rodiklius (BVP augimo tempas, BVP vienam gyventojui dinamika, infliacija, nedarbo lygis, eksporto bei importo dinamika, užsienio prekybos balansas (procentas nuo BVP)) ir lygino juos su Lenkijos analogiškais rodikliais, teigia, jog priklausymas bendros valiutos zonai negarantuoja, jog šalims pavyks išvengti ekonominių sunkumų. Priklausymas pinigų sąjungai gali būti laikomas vienu svarbesnių faktorių, kuris gali įtakoti ekonominę augimą, tačiau eigoje tenka spręsti ir daugybę kitų ekonominių iššūkių.

Potjagailo (2017) tyrė euro zonos monetarinės politikos poveikį prekybai. Jo atliktas tyrimas parodė, jog euro zonos prekybos paplitimo mastas ne euro zonos šalyse priklauso nuo šalies charakteristikos bei jos ekonomikos atvirumo prekybai. Euro zonos pinigų politikos plitimas įtakoja pramoninės produkcijos didėjimą ir mažina palūkanų normą, tuo pačiu mažėja ir finansinis nestabilumas.

Kropas ir Kropienė (2005) teigia, jog euro funkcionavimo metų patirtis parodė, kad jis neabejotinai tapo veiksniumi, stabilizavusiu palūkanų, kainų ir valiutų kursų svyravimą sudėtingoje globalinės ekonomikos aplinkoje. Daugeliui Europos valstybių narystės Europos Sąjungoje galimybės tapo dar labiau patrauklios ir yra savotiškas stabilumo inkaras vykdant sudėtingas ir visuomenėje nepopuliarias ekonomikos reformas.

Apibendrinant galima teigti, jog ekonominė ir pinigų sąjunga yra svarbiausias Europos sąjungos šalių ekonomikų integracijos žingsnis, kurios pagrindinė idėja yra žmonių, prekių ir paslaugų judėjimas be sienų. Tai unikalus projektas, kai nepriklausomos valstybės, siekiančios sukurti pinigų sąjungą, atsisako savo nacionalinių pinigų, tačiau tuo pačiu išlaiko savo politinę nepriklausomybę. Šios sąjungos sukūrimas jos narėms turi didelę reikšmę įtakojant jų prekybą ir plėtrą, taip pat veikia ir visas ekonomines Europos sritis – išteklių, pajamų paskirstymo, ekonomikos augimo bei stabilumo procesus, taip pat darbo, gaminių, paslaugų ir finansų rinkas. Kitą vertus, manoma, jog vien priklausymas euro zonai negarantuoja, jog pavyks išvengti ekonominių sunkumų, tad eigoje tenka spręsti daugybę kitų ekonominių iššūkių. Taip pat autoriai įžvelgia, jog Europos Sąjungai priimant naujas nares, atotrūkis tarp ES senbuvų ir naujokių ne mažėja, o didėja. Sprendimus dėl sąjungos politikos krypties vystymo generuoja ES branduolį sudarančios šalys, o periferinės valstybės

netiesiogiai yra spaudžiamos jas priimti. Nagrinėti autoriai atkreipia dėmesį, jog Europos Sąjunga buvo kuriama vadovaujantis optimalios valiutos erdvės teorija, t.y. vyraujant homogeniškomis sąlygomis, tačiau, akivaizdu, jog vykstant Euro zonos plėtrai, šalys narės yra heterogeniškos. Taip pat atsiranda ir susiskaidymo tendencijos – „Brexitas“, tai naujas, iki tol dar neegzistavęs Europos Sąjungoje reiškinys. Manoma, jog Europos ekonominės ir pinigų sąjungos institucinė struktūra turėtų būti nuolat reformuojama siekiant prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų.

2. LIETUVOS NARYSTĖS EKONOMIKOS IR PINIGŲ SĄJUNGOJE VERTINIMAS

Empirinės dalies tyrimai ir jų tikslas. Pirmoje magistrinio darbo dalyje atlikusi mokslinės literatūros analizę darbo autorė pastebėjo, jog mokslininkai turi skirtingus požiūrius dėl Europos ekonominės ir pinigų sąjungos plėtros bei jos įtakos šalims narėms. Vieni autoriai teigia, jog kai kurioms šalims narystė EPS tapo savotišku stabilumo inkaru vykdant sudėtingas ekonomikos reformas (Kropas ir Kropienė, 2005), o ekonominė integracija, suponuoją laisvą prekių, paslaugų, žmonių ir kapitalo judėjimą bei skatina tarptautinę prekybą bei investicijas, o tai lemia ekonominį augimą bei finansinės sistemos stabilumą (Oprea, 2017; Merdic, Mahmutovic, 2017; Krugman, 1993; Kuodis, 2005). Kitų autorių teigimu, didėjantys tarptautinės prekybos srautai mažina investicijas ir produktyvumo augimą žemų pajamų šalyse (Kim, Lin, 2009), o ekonominė integracija savaime negarantuoja, jog šalyje pagerės makroekonominiai rodikliai (Merdic, Mahmutovic, 2017), dar kiti autoriai teigia, jog atotrūkis tarp ES senbuvių ir naujųjų narių ne mažėja, o didėja ir ES atitinkamai yra padalinta į dvi dalis – branduolį ir periferiją (Udovič, Svetličič, 2018; Zupanovič (2018); Arestis ir Phelps, 2018). Autorių teigimu, ES branduolį sudarančios narės senbuvės, sprendžia dėl sąjungos politikos krypties vystymo, tuo tarpu periferinės valstybės netiesiogiai spaudžiamos jas priimti, o taip pat ir pajamų nelygybės problema dažnu atveju priklauso nuo to ar šalis priklauso ekonomiškai labiau išsivysčiusiai šalių grupei, ar periferijai (Arestis, Phelps, 2018; Zupovič, 2018; Nnyanzi, 2015).

Atlikta teorinės dalies analizė patvirtina, jog EPS daro poveikį šalių narių ekonominei ir socialinei plėtrai, tačiau pastebima, jog tyrimų rezultatai yra kontraversiški ir daugeliu atveju priklauso nuo šalies išsivystymo lygio, narystės trukmės ar parinkto tyrimo metodo, taip pat pastebėta, jog EPS įtaka yra plačiai nagrinėta tiriant visų Europos ekonominės ir pinigų sąjungos narių ekonominį augimą (Tejado, Perez ir Valerio, 2018; Bujanowicz-Haras, Janulewicz, Nowak, Krukowski, 2015), o EEPS įtaka Lietuvos ekonominiam augimui dažnu atveju yra atliekama lyginant ją su kitomis Baltijos šalimis arba Lenkija (Heller, Warzala, 2019; Ciburiene, 2016; Nagaj, Szkudlarek, 2013; Istrate, 2012).

Tad magistrinio darbo autorės empirinės dalies tikslas – įvertinti Lietuvos narystės EPS poveikį šalies ekonominei ir socialinei plėtrai. Siekiant įvertinti poveikį bus analizuojama ekonominių ir socialinių rodiklių kaita Lietuvai tapus ES nare. Tyrimas bus atliekamas išskiriant tris periodus – laikotarpis iki narystės (2000-2004), buvimo ES nare periodas (2005-2014) ir buvimo euro zonos nare periodas (2015-2018).

Šalies ekonominei situacijai vertinti mokslininkai dažniausiai naudoja keletą pagrindinių ekonominių rodiklių – BVP, nedarbo lygis, TUI, tarptautinės prekybos balansas, infliacija, emigracija (Rudytė, Karulaitytė, Reizgevičienė, 2009; Ciburiene, 2016; Papava, 2018; Tejado, Perez ir Valerio, 2018). Acaravci ir Ozturk (2012) teigia, jog ekonominę šalies augimą įtakoja TUI ir eksporto apimčių didėjimas. Paliova (2017) mano, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Centrinės ir Rytų Europos šalims, prisidėjo prie jų ekonomikų palaikymo, o taip pat pagelbėjo integruotis į tarptautinės prekybos srautus bei pritraukiant užsienio investicijas, todėl šių šalių rinkos tapo sparčiausiai augančios tarp ES narių.

Atsižvelgdama į kitų mokslininkų atliktus tyrimus, šio magistrinio darbo tyrimų laukui pasirenkami, autorės manymu, svarbiausi ekonominiai rodikliai, kurie padės įvertinti Lietuvos narystės EPS poveikį šalies ekonominei plėtrai: BVP (vienam gyventojui), tiesioginės užsienio investicijos (% nuo BVP), eksporto apimties dinamika į ES šalis, ES paramos dalies pokytis Lietuvos valstybės biudžeto pajamose.

Vertindami EEPS plėtros poveikį šalių narių socialinei gerovei mokslininkai įžvelgia tiek teigiamus, tiek neigiamus pokyčius. Thaut (2009) teigia, jog laisvas darbuotojų judėjimas Europos Sąjungoje pagelbėjo sumažinti bedarbių problemą Lietuvoje, tuo pačiu įtakojo atlyginimų augimą likusiems darbuotojams šalyje, tačiau pastebi, jog ilgainiui darbuotojų vietinėje rinkoje ėmė trūkti, pastebimas „protų nutekėjimas“, o taip pat tai kelia ir papildomas demografines problemas Lietuvoje. Nestorovska, Trenovski, Tashevskas (2018) teigia, jog Europos Sąjungoje vyrauja du šalių blokai: viename jų populiacija didėja dėl pritraukiamų didelių imigrantų srautų, kitame bloke yra šalys, kuriose didelė emigracija, mažas gimstamumas ir didėjantis mirtingumas. Nestorovska, Trenovski, Tashevskas (2018) mano, jog dėl mažėjančio gimstamumo šalyje ilgainiui ima trūkti darbo jėgos, tad imigracija yra būtina siekiant ekonominio šalies augimo bei sprendžiant socialines bei demografines problemas. Senstanti visuomenė ilgainiui gali tapti našta dėl didėjančių išlaidų sveikatos ir pensijų sistemose. Europos EPS sąjungos kontekste Cyrek (2019) teigia, jog skurdas ir didėjanti pajamų nelygybė yra vienos iš esminių modernaus pasaulio problemų. Kharlamova, Stavystky, Zarotiadis (2018) teigia, jog technologijų vystymasis prisideda prie darbo produktyvumo didinimo, taip pat prie to, jog žmonių atliekamas darbas pakeičiamas robotų darbu arba automatizuotomis mašinomis, o tai ilgalaikėje perspektyvoje gali gilinti socialinę nelygybę. Vveinhardt, Kuklyte (2016) taip pat mano, jog globalios ekonomikos sąlygomis, esant atviroms rinkoms žmonės gali tapti sėkmingesni, turtingesni, tačiau, kitą vertus, dramatiškus pokyčius gali patirti žemos kvalifikacijos asmenys, kurių darbas lengvai gali būti

automatizuotas, - tai tampa grėsme jų pajamų stabilumui bei pajamų nelygybės įsivyravimui. Brady (2009) teigia, jog pajamų nelygybės susidarymą įtakoja tarptautinė prekyba bei atviros rinkos, o ekonominė globalizacija neigiamai veikia ekonomiškai silpnesnes šalis.

Vertindama kitų mokslininkų atliktus tyrimus, šio magistrinio darbo tyrimų laukui pasirenkami, autorės manymu, svarbiausi socialiniai rodikliai, kurie padės įvertinti Lietuvos narystės EPS poveikį šalies socialinei aplinkai: vidutinis darbo užmokestis (bruto), migracijos saldo, pajamų nelygybė (GINI).

Siekiant nustatyti Europos ekonominės ir pinigų sąjungos įtaką šalies ekonominiam vystymosi lygiui dėl darbo apimtys ribotumo tyrimui buvo pasirinktos dvi istorine ir geografinė prasme panašaus dydžio šalys – Lietuva ir Čekija. Abi šios šalys 2004 metais tapo Europos Sąjungos narėmis, tačiau euro zonos nare nuo 2015 m. yra tik Lietuva. Tyrimo metu bus matuojamas abiejų šalių ekonominio vystymosi indeksas bei palyginamas tarpusavyje. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti ar istorine ir geografinė prasme panašios šalys tapusios Europos Sąjungos narėmis pasiekia tokius pačius ekonominio vystymosi tempus bei ar tapimas euro zonos nare (Lietuvos atvejis) lyginant su besiruošiančia tapti nare (Čekijos atvejis) įtakoja ekonominio vystymosi indeksą. Ekonominio vystymosi indeksą savo darbe lyginant Lietuvos ir Lenkijos ekonominio vystymosi lygį Europos Sąjungos kontekste naudojo Ciburiene (2016). Šio darbo autorė modifikavo šį indeksą ir vertinant ekonominių šalių vystymąsi naudoja ekonominius ir atskirai socialinius rodiklius.

Tyrimui pasirenkami pagrindiniai ekonominiai rodikliai, kurių reikšmės padidėjimas, pasak Rudytės, Karulaitytės, Reizgevičienės (2009), Ciburienės (2016), Papava (2018), Tejado, Perez ir Valerio (2018) teigiamai veikia šalies ekonominį vystymąsi: BVP, TUI bei dirbančių asmenų skaičius. Taip pat atskirai vertinami abiejų šalių socialiniai rodikliai - migracijos saldo ir pajamų nelygybė. Šie rodikliai pasirinkti, nes pasak Thaut (2018), Nestorovska, Trenovski, Tashevska (2018), laisvas žmonių judėjimas Europos Sąjungoje mažina bedarbytės problemas, tuo pačiu įtakoja atlyginimo augimą likusiems darbuotojams šalyje bet mažėjant gimstamumui ir esant neigiamai migracijai, šalys susiduria su demografinėmis ir socialinėmis problemomis: darbo jėgos trūkumu, ekonominio šalies augimo lėtėjimu, senstančios visuomenės keliamais papildomais finansavimo klausimais sveikatos ir pensijų sistemose. Pajamų nelygybė vertinama, nes pasak Brady (2009), Vveinhard ir Kuklyte (2016) jos susidarymą įtakoja tarptautinė prekyba bei atviros rinkos, šiuo aspektu labiausiai pažeidžiamos yra ekonomiškai silpnesnės šalys ir tai tampa grėsme žmonių pajamų stabilumui.

Vertinant šalių ekonominio vystymosi indeksą baziniais tyrimo metais pasirenkami 2000 metai, tyrimo laikotarpis 2000-2018 m.. Laikoma, jog ekonominio

vystymosi indeksas 2000 m. yra lygus 100%, šio indekso pasikeitimas lyginant su baziniais metais vertinamas kaip šalies ekonominio vystymosi pokytis. Visi ekonominiai rodikliai tyrime (BVP, TUI, dirbančių asmenų skaičius), dėl informacijos stokos, turi vienodą lyginamąją vertę (33,3 %).

Ekonominio vystymosi indeksas skaičiuojamas pagal žemiau nurodytą formulę, ją savo darbe nagrinėdama Lietuvos ir Lenkijos ekonominio vystymosi lygį ES kontekste naudojo Ciburiene (2016):

$$I_{EII} = a_1 \times I_{BVP} + a_2 \times I_{TUI} + a_3 \times I_{DAS}$$

Kur:

I_{EII} – ekonominio vystymosi indeksas;

a_n – tam tikro elemento svoris %;

I_{BVP} – BVP vienam gyventojui;

I_{TUI} – Tiesioginės užsienio investicijos % nuo BVP;

I_{DAS} – Dirbančių asmenų skaičius, tūkst.

2.1 Lietuvos ekonominių ir socialinių pokyčių analizė

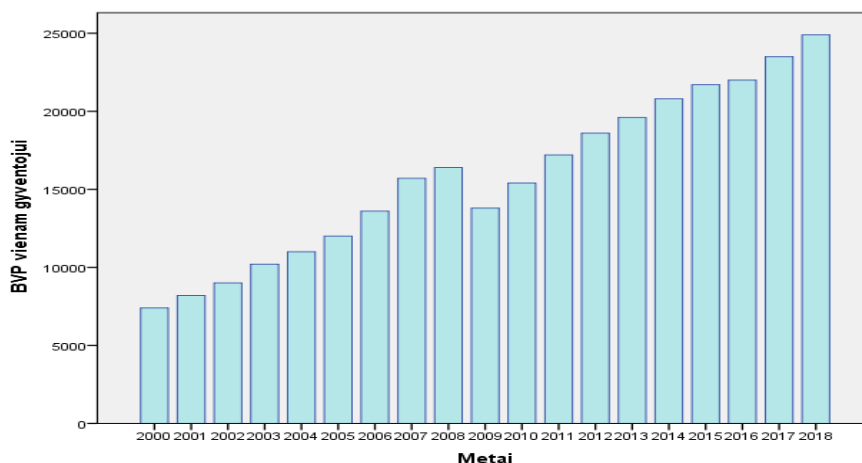
Šio darbo autorė, vadovaudamasi kitų mokslininkų atlikta analize bei pasirinkdama jų taikytų modelių modifikacijas, savo darbe analizuos kaip kinta ekonominiai bei socialiniai rodikliai besirengiant tapti Europos Sąjungos nare (laikotarpis 2000-2004 m.), tapus jos nare (laikotarpis 2005-2014 m.) bei esant euro zonos šalimi (laikotarpis 2015-2018 m.). Darbe analizuojami šie Lietuvos ekonominiai rodikliai: bendrasis vidaus produktas (toliau BVP), tiesioginės užsienio investicijos (toliau TUI), eksportas į ES bei ES paramos dalis Lietuvos valstybės biudžete, o taip pat siekiant įvertinti ES poveikį socialinei Lietuvai bus analizuojami šie socialiniai rodikliai: vidutinis darbo užmokestis (bruto), migracijos saldo bei pajamų nelygybės pokytis (GINI koeficientas).

2.1.1 Ekonominiai pokyčiai Lietuvoje

Bendrasis vidaus produktas (BVP) yra vienas pagrindinių šalies ekonominių rodiklių. Jis naudojamas įvertinti šalies ekonominio augimo tempus, apibūdinti ūkio struktūrai, bei palyginimui tarp šalių. BVP yra galutinis prekių ir paslaugų, pagamintų nagrinėjamais metais, suma, išreikšta tų pačių prekių, pagamintų baziniais metais, kainomis, t.y. įvertinus kainų pokytį.

Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2004 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakoja ir šalies ekonominį augimą, darbo autorė atlieka BVP vienam gyventojui augimo tendencijų analizę Lietuvoje.

Lietuvos BVP pokytis pateikiamas 7 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

7 pav. Lietuvos BVP vienam gyventojui pokyčiai 2000-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

Kaip matoma 7 paveiksle, Lietuvoje nagrinėjamoju laikotarpiu BVP augimas buvo smukęs tik ekonominės krizės laikotarpiu 2009 m., tuo metu jis siekė 13800 Eurų vienam gyventojui. Šiuo laikotarpiu žmonės būna linkę taupyti, todėl mažiau pinigų yra išleidžiama prekių ir paslaugų pirkimui, tad krenta paklausa ir stebimas neigiamas BVP augimas. Tačiau nuo 2010 metų BVP vėl ima augti (15400 Eur/ 1gyventojui) ir stabilus augimas išlieka iki pat 2018 m. (24900 Eur/ 1 gyventojui).

7 lentelėje pateikiama BVP vienam gyventojui augimo dinamika lyginant su praėjusiais metais, o taip pat pateikiamas ir laikotarpių iki įstojimo į ES, narystės metu bei tapus euro zonos nare vidutinis augimo tempas.

7 lentelė. Lietuvos BVP vienam gyventojui augimo tempas

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BVP vienam gyventojui augimo tempas lyginant su praėjusiais metais		10,81	9,76	13,33	7,84	9,09	13,33	15,44	4,46	-15,85	11,59	11,69	8,14	5,38	6,12	4,33	1,38	6,82	5,96
BVP vienam gyventojui vidutinis laikotarpio augimo tempas	10,42					6,58						4,69							

Kaip matoma 7 lentelėje, didžiausias BVP augimas buvo 2000-2004 metų laikotarpiu 10,42%, 2004 metais Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare iki jai tampant euro zonos nare

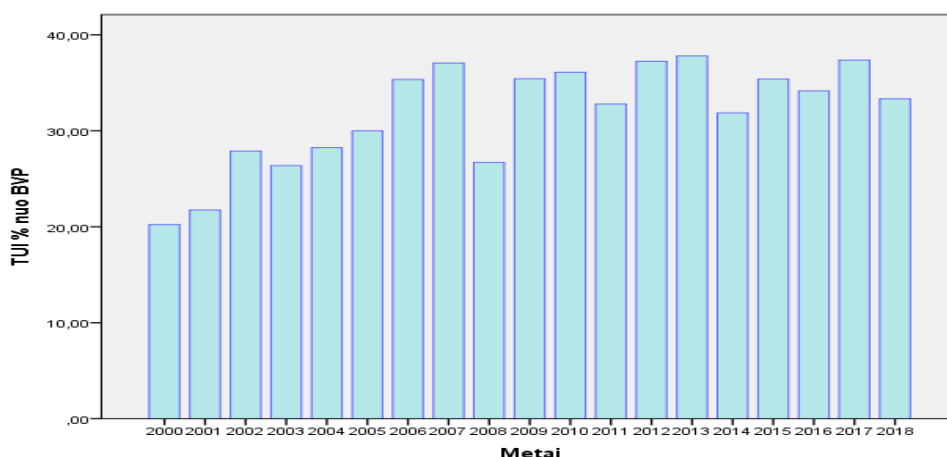
2015 m. BVP augimas tempas yra mažesnis ir siekia 6,58%, tačiau pastebima, jog vidutiniam augimo tempui neigiamą poveikį suteikė ekonominės krizės laikotarpis ir 2009 m. lyginant su 2008 m. itin kritęs BVP augimas -15,85%. Tapus euro zonos nare nuo 2015 m. Lietuvoje vidutinis augimo tempas yra 4,69%.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvai besiruošiant tapti Europos Sąjungos nare ir BVP vienam gyventojui nagrinėjamoju laikotarpiu esant sąlyginai mažu, t.y. mažesniai nei 10000 Eur, BVP vidutinis augimo tempas buvo sparčiausias. Galima teigti, jog esant silpnesnei ekonomikai Lietuva turėjo didžiausią potencialą augimui. Laikotarpis kai Lietuva tapo Europos Sąjungos nare iki jai tampant euro zonos nare buvo pažymėtas ir ekonominės krizės, tad BVP vidutinis augimo tempas sulėtėjo dėl sumažėjusio vartojimo bei smukusios ekonomikos. Laikotarpiu nuo 2015 m. kai Lietuva tapo euro zonos nare matomas BVP vidutinio augimo tempo mažėjimas, tačiau pastebima, jog vartojimas pirminiu laikotarpiu, tapus euro zonos šalimi, visose šalyse sumažėja, tad tai tuo pačiu įtakoja ir šalies ekonominio augimo tempą.

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) taip pat yra vienas svarbesnių ekonominių rodiklių, kurios skatina šalyje ekonominį augimą, o įvairių ekonominių sektorių plėtra dažnu atveju priklauso nuo TUI srautų. Galima teigti, jog TUI identifikuoja šalies ekonominį augimą ir tuo pačiu yra priemonė šiam augimui siekti.

Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2004 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakoja ir šalies ekonominį augimą, darbo autorė atlieka sukauptojo TUI % nuo BVP pokyčio analizę Lietuvoje.

Lietuvos sukauptojo TUI % nuo BVP pokytis pateikiamas 8 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

8 pav. Lietuvos sukauptojo TUI % nuo BVP dinamika 2000-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Jungtinių Tautų konferencijos prekybos ir vystymo klausimais duomenų bazės UNCTAD duomenimis (2019))

Kaip matoma 8 paveiksle, TUI (% nuo BVP) per visą nagrinėjamą laikotarpį (2000-2018 m.) padidėjo 64,84%, tačiau augimo tendencijos buvo svyruojančios. Matoma jog ekonominės krizės laikotarpiu 2008 m. TUI ženkliai sumažėjo ir siekė tik 26,70 % BVP, tačiau jau 2009 m. TUI padidėjo iki 35,42 % BVP, tačiau laikotarpio pabaigoje 2018 m. TUI sudarė 33,34% nuo BVP.

Tam, kad galėtume įvertinti ar Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą bei tapimas euro zonos nare įtakoja ir TUI augimą 8 lentelėje pateikiama TUI % nuo BVP augimo dinamika lyginant su praėjusiais metais, o taip pat pateikiamas ir laikotarpių iki įstojimo į ES, narystės metu bei tapus euro zonos nare vidutinis augimo tempas.

8 lentelė. **Lietuvos TUI % nuo BVP augimo tempo statistika**
(sudaryta autorės, remiantis Jungtinių Tautų konferencijos prekybos ir vystymo klausimais duomenų bazės UNCTAD duomenimis (2019))

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TUI % nuo BVP lyginant su praėjusiais metais		7,54	28,2	-5,42	7,08	6,22	17,83	4,86	-27,97	32,65	1,9	-9,17	13,6	1,48	-15,68	11,05	-3,49	9,42	-10,78
TUI % nuo BVP vidutinis laikotarpio augimo tempas	8,7				1,21						-1,97								

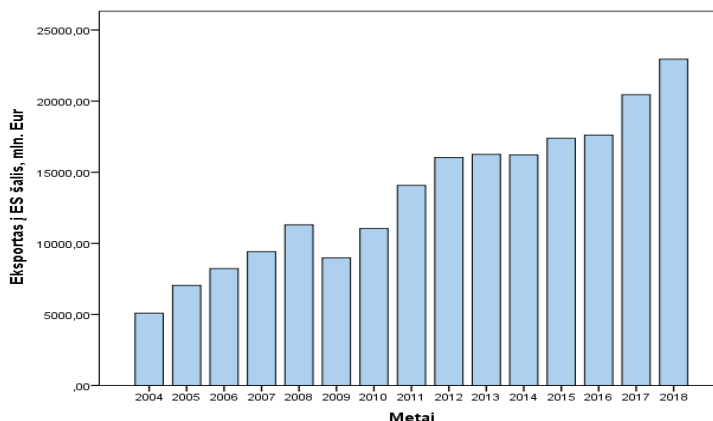
Kaip matoma 8 lentelėje, didžiausias vidutinis augimo tempas 8,7 % buvo iki 2004 m. t.y. laikotarpiu iki Lietuvai tampa Europos Sąjungos nare, narystės metu (2004-2015 m.) TUI vidutinis augimo tempas smuko ir siekė tik 1,21 %, o 2015 tapus euro zonos nare (laikotarpis 2015-2018 m.) stebimas neigiamas TUI vidutinis augimas -1,97%. Pastarojo laikotarpio augimo mažėjimą ypač įtakojo TUI smukimas 2018 m. (2017 m. 37,37% nuo BVP, o 2018 m. 33,34% nuo BVP, augimo sumažėjimas –10,78%).

Apibendrinat galima teigti, jog laikotarpiu iki Lietuvai tampa Europos Sąjungos nare stebimas spartus TUI didėjimas, tam įtakos turėjo gerėjanti investicinė aplinka bei sparčiai auganti ekonomika. Kitą vertus, gerėjant ekonominiams rodikliams po įstojimo į ES TUI pritraukimo tempai ima mažėti, o tapus euro zonos nare netgi stebimas neigiamas vidutinis augimo tempas. Tiesioginės užsienio investicijos atspindi ir šalies investicinį patrauklumą, o tai sietina ir su ekonomikos augimo perspektyvomis. Kadangi TUI pritraukimas dažnu atveju sietinas su konkurencinės aplinkos patrauklumu, t.y. technologijomis, pajamų bei atlyginimo dydžiu, stebint mažėjančius TUI vidutinius augimo tempus galima teigti, jog narystės EEPS laikotarpiu Lietuvos investicinis patrauklumas sumažėjo.

Eksportas į Europos Sąjungos šalis. Vienas iš svarbesnio ekonominio aktyvumo ir augimo faktorių yra eksportas. Globaliame pasaulyje augant konkurencijai, eksporto augimas ir naujų rinkų atsivėrimas yra itin svarbūs faktoriai šalies ekonominiam augimui.

Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2004 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakoja ir šalies ekonominį augimą, darbo autorė atlieka Lietuvos eksporto į ES šalis augimo tendencijų analizę Lietuvoje.

Lietuvos eksporto pokytis pateikiamas 9 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

9 pav. Lietuvos eksporto į ES šalis pokyčiai 2004-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

Kaip matoma 9 paveiksle, Lietuvos eksportas į ES šalis viso per nagrinėjamą (2004-2018 m.) laikotarpį padidėjo 351,23 %, t.y. eksportas padidėjo nuo 5085,90 mln. Eur 2004 m. iki 22948,90 mln. Eur 2018 m. Eksporto augimas buvo sumažėjęs ekonominės krizės metu - 2009 m., tačiau visą likusį laikotarpį stebimas eksporto augimas.

Tam, kad galėtume įvertinti kaip stipriai Lietuvos eksporto į ES šalis augimo tendencijas įtakoja Lietuvos narystė bei jos tapimas euro zonos nare 9 lentelėje pateikiama eksporto augimo dinamika lyginant su praėjusiais metais, o taip pat pateikiamas ir laikotarpių ES narystės metu bei tapus euro zonos nare vidutinis augimo tempas.

9 lentelė. Lietuvos eksporto į ES šalis augimo tempas
(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

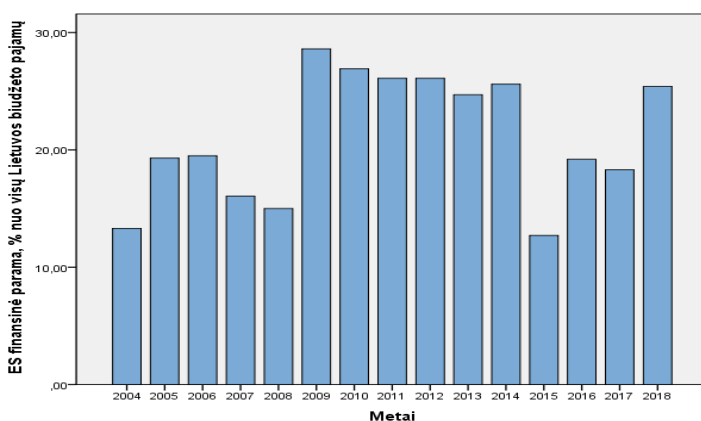
Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Eksportas į ES šalis lyginant su praėjusiais metais		38,41	16,75	14,48	20,14	-20,64	23,04	27,51	13,87	1,44	-0,23	7,19	1,29	16,15	12,21
Eksportas į ES šalis vidutinis laikotarpio augimo tempas	12,30											9,70			

Kaip matoma 9 lentelėje, didžiausias eksporto į ES šalis vidutinis augimo tempas 12,3% buvo ES narystės metu (2004-2014 m.). 2009 m. eksporto augimas lyginant su 2008 m. sumažėjo 20,64 %, o didžiausias augimas stebimas iš karto po įstojimo į ES – 2005 m. stebimas 38,41% eksporto į ES šalis augimo padidėjimas. Tapus euro zonos nare (laikotarpis 2015-2018 m.) eksporto augimo išlieka vis dar aukštas, tačiau stebimas augimo lėtėjimas - jis vidutiniškai siekia 9,7 %.

Apibendrinant galima teigti, jog narystė Europos sąjungoje atvėrė naujas rinkas Lietuvos verslininkams realizuoti savo prekes ir paslaugas. Laisva prekybos zona, bendra rinka, laisvas kapitalo ir žmonių judėjimas, ekonominės ir pinigų sąjungos sąlygoti bendri susitarimai turėjo įtakos ir eksporto apimčių didėjimui. Viso per 2004-2015 metų laikotarpį eksportas į ES šalis padidėjo 351,23 %, o tai įtakoja ir šalies ekonominį augimą.

Europos Sąjungos paramos dalis Lietuvos valstybės biudžeto pajamose. Europos Sąjunga teikia paramą siekdama užtikrinti panašų ekonominio išsivystymo lygį visose ES šalyse, t.y. siekia mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp Europos Sąjungos šalių narių. Šalys 2004 m. įstojusios į ES vis dar gauna finansinę paramą, kuri dažnu atveju sudaro nemenką biudžeto pajamų dalį.

Siekiant įvertinti Lietuvos gautą finansinę paramą iš ES, 10 paveiksle pateikiama ES paramos dalies valstybės biudžete dinamika 2004-2018 m., tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

10 pav. **ES finansinė paramos dalis Lietuvos valstybės biudžeto pajamose 2004-2018 m.** (sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis (2019))

Kaip matoma 10 paveiksle ES finansinės paramos lėšos sudaro ištis nemažą Lietuvos biudžeto pajamų dalį, ji svyruoja nuo 12,7 % 2015 m. iki 28,6 % 2009 m. Vidutiniškai nagrinėjamu 2004-2018 m. laikotarpiu ši parama sudarė apie 21,12 % visų biudžeto pajamų.

Ekonominis nuosmukis 2008 m. stipriai įtakojo ir Lietuvos ekonominę aplinką – smukus mokesčių surinkimui, didėjant bedarbystei bei padidėjus socialinių išmokų lygiui,

Europos Sąjungos parama pagelbėjo Lietuvoje sušvelninti ekonominės krizės padarinius. 10 paveiksle matoma, jog 2008 m. ES parama sudarė 15 % valstybės pajamų, o 2009 m. net 28,6%. Laikotarpiu 2004-2014 m. Europos Sąjungos parama vidutiniškai augo 6,77 %, o laikotarpiu nuo 2015 iki 2018 m. šis augimas siekė 25,99 %.

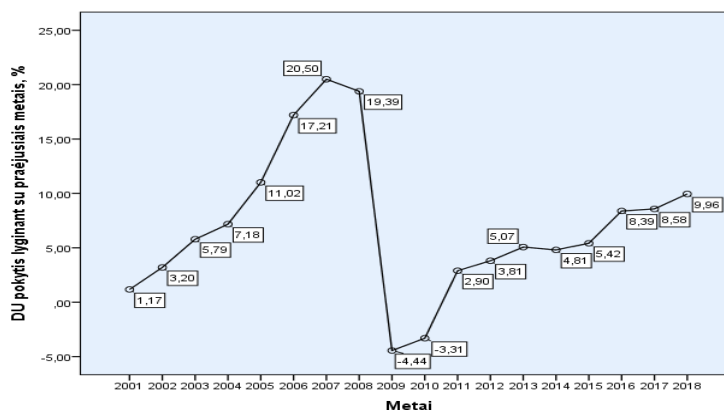
Apibendrinant galima teigti, jog Europos Sąjungos parama Lietuvos biudžete sudaro apie penktadalį visų pajamų. Paramos dalis visose bendrose pajamose yra ištis nemaža, tad galima teigti, jog ES parama pagelbėjo Lietuvai labiau priartėti prie ekonomiškai labiau išsivysčiusių šalių, padėjo sušvelninti ekonominės krizės padarinius, o ekonomikos efektyvumo didėjimas skatina ir šalies ekonominį augimą.

2.1.2 Socialiniai pokyčiai Lietuvoje

Vidutinis darbo užmokestis. Pajamos, kurias gauna šalies gyventojai yra labai svarbus elementas apibrėžiantis jų ekonominį bei socialinį aktyvumą, o tuo pačiu ir šalies ekonominės sveikatos lygį. Esant sąlygoms, kai didėja nedarbas, mažėja atlyginimas, atsiranda nesaugumo jausmas, o tuo pačiu menksta ir gyvenimo gerovė.

Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2004 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakojo ir darbo užmokesčio pokyčius, darbo autorė atlieka vidutinio darbo užmokesčio (bruto) dinamikos analizę Lietuvoje.

Lietuvos vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio procentinis pokytis lyginant su praėjusiais metais pateikiamas 11 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

11 pav. Lietuvos vidutinio darbo užmokesčio procentinis pokytis 2000-2018 m. (sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019))

Kaip matoma 11 paveiksle, sparčiausias vidutinio darbo užmokesčio kilimas stebimas laikotarpiu nuo 2004 iki 2008 m. 2007 m. darbo užmokestis didėjo 20,50 %, o prasidėjus

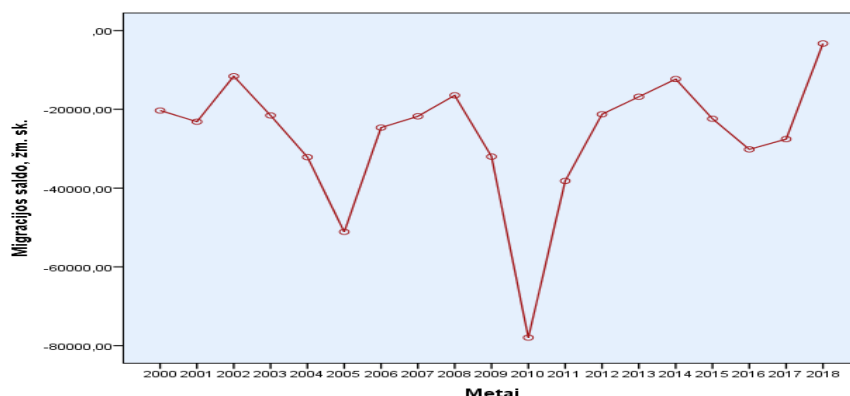
ekonominei krizei 2009, 2010 m. DU ima mažėti atitinkamai -4,44 ir 3,31 %. Nuo 2011 m. vidutinis darbo užmokestis vėl ima kilti, o laikotarpiu nuo 2015 m iki 2018 m. augimo tempas paspartėja ir 2018 m. stebimas DU kilimas 9,96 %. Vidutinis 2000-2004 m. laikotarpio DU augimo tempas yra 4,31 %, laikotarpio 2005-2014 m. 7,36 %, o tapus euro zonos nare nuo 2015 m. iki 2018 m. vidutinis bruto darbo užmokestis vidutiniškai augo 8,97 %. Pastebėtina, jog viso darbo užmokestis nuo 2000 m. iki 2018 m. išaugo 228,63%, t.y. pakilo nuo 281,20 Eur 2000 m. iki 924,10 Eur 2018 m.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek narystės Europos Sąjungoje laikotarpiu, tiek tapus euro zonos nare Lietuvoje vidutinis darbo užmokestis ėmė augti sparčiau, tačiau išlieka klausimas ar darbo užmokesčio augimas stebimas visuose sektoriuose bei visose grandyse, kitą vertus, ar augant vidutiniam darbo užmokesčiui tuo pačiu nedidėja ir pajamų nelygė. O galbūt atviros rinkos, nevaržomas žmonių ir kapitalo judėjimas sąlygojo neigiamą migraciją, o tai įtakojo ir darbo užmokesčio kilimą dėl darbuotojų trūkumo. Žemiau bus apžvelgta migracijos bei pajamų nelygybės dinamika Lietuvoje.

Migracijos saldo. Lietuva yra viena iš Europos Sąjungos šalių, kurioje emigracijos mastai yra itin dideli. Žemesnės algos, mažiau išsivysčiusi šalies ekonomika skatina gyventojus emigruoti į Vakarų Europos šalis. Emigracijos masto didėjimas gali kelti neigiamas pasekmes šalies ekonominiam ir socialiniam stabilumui.

Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2004 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakoja ir migracijos pokyčius, darbo autorė atlieka migracijos saldo analizę Lietuvoje.

Lietuvos migracijos saldo dinamika pateikiamas 12 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede. Teigiamas migracijos saldo parodo, jog į šalies teritoriją atvyko didesnis žmonių skaičius, nei išvyko, neigiamas migracijos saldo rodo, jog išvyko daugiau nei atvyko.

12 pav. Lietuvos migracijos saldo dinamika 2000-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019))

Kaip matoma 12 paveiksle, visu nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje vyrauja neigiamas migracijos saldo, t.y. išvykstančių žmonių kiekis itin stipriai viršija atvykstančių. Matoma, jog emigracija itin išaugo tik įstojus į ES 2004 - 2005 m. – neigiamas saldo atitinkamai buvo 32138 ir 51096, kitas itin ryškus emigracijos šuolis buvo įsibėgėjęs ekonominei krizei 2010 m. migracijos saldo buvo -77944 žmonės bei emigracijos padidėjimas matomas 2016 m., migracijos saldo tais metais buvo -30171. Pozityvus pokytis matomas 2018 m. – migracijos neigiamas saldo sumažėjo iki 3292.

10 lentelėje matoma, jog migracijos saldo vidutiniai augimo tempai vidutiniškai augo 12,16 % per 2000-2004 m. laikotarpį, tačiau vidutinis augimo tempas ima mažėti laikotarpiu nuo 2004 iki 2015 metų (-9,14%), o po 2015 m. vidutiniškai ima mažėti 47,23 %.

10 lentelė. Lietuvos migracijos saldo pokytis

(sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2019))

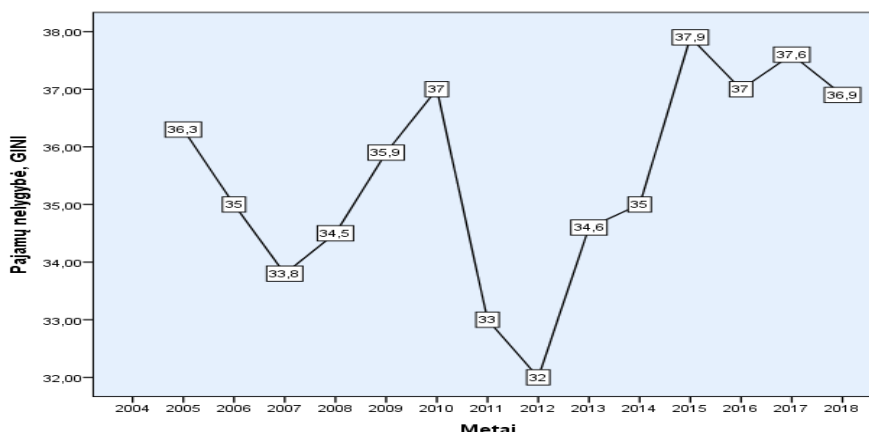
Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Migracijos saldo pokytis lyginant su praėjusiais metais		13,99	-49,85	85,67	49,7	58,99	-51,77	-11,65	-24,44	94,57	143,48	-51,02	-44,32	-20,93	-26,66	81,74	34,67	-8,66	-88,05
Migracijos saldo vidutinis laikotarpio augimo tempas		12,16				-9,14						-47,23							

Nepaisant to, jog vidutiniai neigiamo migracijos saldo augimo tempai ima mažėti, pastebėtina, jog viso laikotarpiu 2000-2018 m. Lietuvoje dėl migracijos gyventojų sumažėjo 504672.

Apibendrinant galima teigti, jog emigracijos augimo tempai ėmė augti Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare. Itin didelė neigiama migracija stebima po įstojimo į ES bei ekonominės krizės laikotarpiu. Nors vidutiniai emigracijos augimo tempai ima lėtėti, tačiau emigracija išlieka vis dar labai aukšta. Emigracija trumpuoju periodu padėjo išspręsti bedarbystės problemas šalyje, tačiau ilguoju laikotarpiu tai lems demografines ir socialines problemas: vietinėje rinkoje ima trūkti darbuotojų, tuo pačiu mažėja surenkami mokesčiai, mažėjant gyventojų skaičiui - mažėja paklausa prekėms ir paslaugoms, o senstanti visuomenė papildomai kelia iššūkius sprendžiant pensijų ir sveikatos sistemos finansavimo klausimus.

Pajamų nelygė. Pastaruojų metu itin dažnai keliamas klausimas dėl pajamų nelygės įtakos ekonomikos augimui bei socialiniam stabilumui. Manoma, jog atviros rinkos, globali ekonomika įtakoja ir pajamų nelygės didėjimą. Siekiant įvertinti ar buvimas Europos Sąjungos nare (laikotarpis nuo 2005 iki 2015 m.) bei tapimas euro zonos nare (laikotarpis nuo 2015 m.) įtakoja ir pajamų nelygės pokyčius, autorė atlieka pajamų

nelygybės (GINI) dinamikos analizę Lietuvoje. Lietuvos pajamų nelygybės (GINI) dinamika pateikiama 13 paveiksle, o tikslūs statistiniai duomenys pateikiami 1 priede.

13 pav. Lietuvos pajamų nelygybės pokyčiai 2005-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

Pajamų nelygybės vertinimui yra pasirinkta GINI koeficiento reikšmė – esant idealiai pajamų lygybei, šio indekso reikšmė yra „0“, o vyraujant visiškai pajamų nelygybei „100“. Laikoma, jog indekso reikšmei esant aukštesnei nei „30“ – šalyje yra esminių pajamų netolygumų.

Kaip matoma 13 paveiksle, Lietuvoje visu nagrinėjamu laikotarpiu GINI indeksas yra virš 30-ies, o tai rodo, jog Lietuvoje pajamų nelygybės problema yra egzistuojanti. 2005 m. pajamų nelygybės GINI indeksas Lietuvoje siekė 36,30. Laikotarpiu 2011 -2012 m. pajamų nelygybė buvo sumažėjusi iki 33-32, tačiau jau nuo 2013 m. vėl ima kilti ir 2017 m. siekė 37,60. 2018 m. matomas nežymus sumažėjimas iki 36,90.

Narystės Europos Sąjungoje laikotarpiu nuo 2005 iki 2014 metų pajamų nelygybė vidutiniškai per laikotarpį sumažėjo 0,4 %, tuo tarpu euro zonos narystės metu nuo 2015 iki 2018 m. vidutiniškai mažėjo 0,88 %. Tiek pirmuoju, tiek antruoju laikotarpiu stebimas GINI koeficiento svyravimas, o jei vertinti GINI koeficiento reikšmę 2005 m. su 2018 m. matomas šio indekso padidėjimas .

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje egzistuoja esminiai pajamų netolygumai: GINI koeficiento reikšmė visą nagrinėjamą laikotarpį išlieka virš 30, nors ir stebimas jo svyravimas, tačiau galime teigti, jog pajamų nelygybės klausimas yra itin opus Lietuvoje, o mažėjimo tendencijos yra epizodinės. Lietuvai tapimas Europos Sąjungos nare, bei euro zonos šalimi nepadėjo sumažinti pajamų nelygybės, o tapimas euro zonos nare 2015 m. netgi paspartino jos augimą.

2.2 Ekonominės ir pinigų sąjungos įtaka Lietuvos ir Čekijos ekonomikų vystymuisi

Siekiant nustatyti Europos ekonominės ir pinigų sąjungos įtaką šalies ekonominiam vystymosi lygiui dėl darbo apimties ribotumo tyrimui buvo pasirinktos dvi istorine ir geografinė prasme panašaus dydžio šalys – Lietuva ir Čekija. Abi šios šalys 2004 metais tapo Europos Sąjungos narėmis, tačiau euro zonos nare nuo 2015 m. yra tik Lietuva. Tyrimo metu bus matuojamas abiejų šalių ekonominio vystymosi indeksas bei palyginamas tarpusavyje. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti ar istorine ir geografinė prasme panašios šalys tapusios Europos Sąjungos narėmis pasiekia tokius pačius ekonominio vystymosi tempus bei ar tapimas euro zonos nare (Lietuvos atvejis) lyginant su besiruošiančia tapti nare (Čekijos atvejis) įtakoja ekonominio vystymosi indeksą.

Ekonominio vystymosi indeksą savo darbe lyginant Lietuvos ir Lenkijos ekonominio vystymosi lygį Europos Sąjungos kontekste naudojo Ciburiene (2016). Šio darbo autorė modifikavo šį indeksą ir vertinant ekonominę šalių vystymąsi naudoja ekonominius ir atskirai socialinius rodiklius.

Tyrimui pasirenkami pagrindiniai ekonominiai rodikliai, kurių reikšmės padidėjimas, pasak Rudytės, Karulaitytės, Reizgevičienės (2009), Ciburienes (2016), Papava (2018), Tejado, Perez ir Valerio (2018) teigiamai veikia šalies ekonominę vystymąsi: BVP, TUI bei dirbančių asmenų skaičius.

Atskirai vertinami abiejų šalių socialiniai rodikliai - migracijos saldo ir pajamų nelygė. Šie rodikliai pasirinkti, nes pasak Thaut (2018), Nestorovska, Trenovski, Tashevskia (2018), laisvas žmonių judėjimas Europos Sąjungoje mažina bedarbių problemas, tuo pačiu įtakoja atlyginimo augimą likusiems darbuotojams šalyje bet mažėjant gimstamumui ir esant neigiamai migracijai, šalys susiduria su demografinėmis ir socialinėmis problemomis: darbo jėgos trūkumu, ekonominio šalies augimo lėtėjimu, senstančios visuomenės keliamais papildomais finansavimo klausimais sveikatos ir pensijų sistemose. Pajamų nelygė vertinama, nes pasak Brady (2009), Vveinhard ir Kuklyte (2016) jos susidarymą įtakoja tarptautinė prekyba bei atviros rinkos, šiuo aspektu labiausiai pažeidžiamos yra ekonomiškai silpnesnės šalys ir tai tampa grėsme žmonių pajamų stabilumui.

Vertinant šalių ekonominio vystymosi indeksą baziniais tyrimo metais pasirenkami 2000 metai, tyrimo laikotarpis 2000-2018 m.. Laikoma, jog ekonominio vystymosi indeksas 2000 m. yra lygus 100%, šio indekso pasikeitimas lyginant su baziniais metais vertinamas kaip šalies ekonominio vystymosi pokytis. Visi ekonominiai rodikliai tyrime (BVP, TUI, dirbančių asmenų skaičius), dėl informacijos stokos, turi vienodą lyginamąją vertę (33,3 %).

Ekonominio vystymosi indeksas skaičiuojamas pagal formulę:

$$I_{EII} = a_1 \times I_{BVP} + a_2 \times I_{TUI} + a_3 \times I_{DAS}$$

Kur:

I_{EII} – ekonominio vystymosi indeksas;

a_n – tam tikro elemento svoris %;

I_{BVP} – BVP vienam gyventojui;

I_{TUI} – Tiesioginės užsienio investicijos % nuo BVP;

I_{DAS} – Dirbančių asmenų skaičius, tūkst.

Atkreiptinas dėmesys, jog baziniais tyrimo metais (2000 m.) Čekija buvo pasiekusi aukštesnį išsivystymo lygį, nei Lietuva. Priede Nr. 2 matoma, jog Čekijoje BVP vienam gyventojui yra aukštesnis 91,89 % nei Lietuvoje, TUI 73,55%, o dirbančių asmenų skaičius Lietuvoje yra žemesnis 245,2 % lyginant su Čekija.

Lietuvos ir Čekijos ekonominio vystymosi indekso skaičiavimo rezultatai pateikiami 11 lentelėje, o pirminiai statistiniai duomenys priede Nr. 2.

Skaičiavimai rodo, jog tiriamos šalys pasiekė skirtingus ekonominio vystymosi tempus ir lygius.

11 lentelė. Lietuvos ir Čekijos ekonominio vystymosi indekso pokyčiai 2000-2018

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat, Lietuvos ir Čekijos statistikos departamento duomenimis (2019))

Metai	BVP vienam gyventojui		TUI, % nuo BVP		Dirbančių asmenų skaičius, tūkst.		Ekonominio vystymosi indeksas, %	
	Lietuva	Čekija	Lietuva	Čekija	Lietuva	Čekija	Lietuva	Čekija
2000	33,4	33,4	33,3	33,3	33,3	33,3	100	100
2001	37,01	35,75	35,80	38,05	32,20	33,21	105,01	107,02
2002	40,62	36,69	45,91	44,78	33,85	33,59	120,38	115,05
2003	46,04	38,81	43,42	43,12	34,51	33,12	123,97	115,04
2004	49,65	41,40	46,50	45,57	34,40	33,17	130,55	120,14
2005	54,16	43,75	49,38	42,22	34,98	33,67	138,52	119,63
2006	61,38	46,10	58,19	48,71	34,45	34,08	154,02	128,89
2007	70,86	50,57	61,02	56,34	34,85	34,82	166,73	141,72
2008	74,02	51,51	43,95	45,53	34,22	35,28	152,19	132,33
2009	62,29	49,16	58,30	57,88	31,17	34,54	151,76	141,58
2010	69,51	49,63	59,42	58,75	30,88	34,48	159,81	142,85
2011	77,63	51,04	53,97	50,16	30,45	34,24	162,06	135,45
2012	83,95	51,75	61,32	62,43	30,71	34,46	175,98	148,63
2013	88,46	52,69	62,22	60,73	31,42	34,75	182,11	148,17
2014	93,88	55,98	52,46	55,46	32,00	35,17	178,34	146,60
2015	97,94	59,51	58,25	59,20	32,39	35,58	188,58	154,29
2016	99,30	60,21	56,23	59,24	32,87	36,36	188,39	155,81
2017	106,07	63,27	61,51	68,55	32,72	36,89	200,30	168,71
2018	112,39	65,86	54,88	60,80	33,29	37,33	200,56	163,99

Kaip matoma 11 lentelėje, Lietuvoje ekonominis augimas sumažėjo 2008-2009 metais, tačiau jau nuo 2010 metų yra stebimas ekonomikos atsigavimas ir ekonominio vystymosi indeksas palaipsniui didėja iki 2014 metų. 2014 m. ekonominio vystymosi indeksas lyginant su 2013 m. sumažėjo 2,07 %, o nuo 2015 metų stebimas augimas iki tiriamo laikotarpio pabaigos. Lyginant su baziniais 2000 m. Lietuvoje ekonominio vystymosi indeksas iki 2015m. padidėjo 100,56 %, tam labiausiai įtakoją BVP vienam gyventojui didėjimas (236,49%). Čekijoje tiriamuoju laikotarpiu 2000-2018 m. ekonominio vystymosi indeksas padidėjo 63,99%, tam taip pat didžiausią įtaką padarė BVP vienam gyventojui didėjimas (97,19%). Čekijoje, kaip ir Lietuvoje, ekonominės krizės metu 2008 m. stebimas ekonominio vystymosi indekso mažėjimas, tam įtakos turėjo 14,62% tiesioginių užsienio investicijų mažėjimas (Lietuvoje lyginant su 2007 m. TUI 2008 m. sumažėjo 27,97%). Matoma, kad dirbančių asmenų skaičius tiriamuoju laikotarpiu Lietuvoje sumažėjo 0,03%, tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje jų skaičius padidėjo 12,10%.

Europos Sąjungos narystės laikotarpiu 2004–2014 m. ekonominio vystymosi indeksas Lietuvoje didėjo 36,61 %, o Čekijoje 22,02 %. Tapus euro zonos nare laikotarpiu nuo 2015 iki 2018 m. Lietuvoje ekonominio vystymosi indeksas didėjo 6,35%, tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje (ne euro zonos narė) 6,29%.

Ekonominių rodiklių augimas ne visada sąlygoja ir socialinės gerovės augimą, todėl atskirai palyginami Lietuvos ir Čekijos socialiniai rodikliai – migracijos saldo bei pajamų nelygybės matavimo indeksas GINI.

Lietuvos ir Čekijos migracijos saldo palyginimas pateikiami 14 paveiksle, o pirminiai statistiniai duomenys priede Nr. 2.

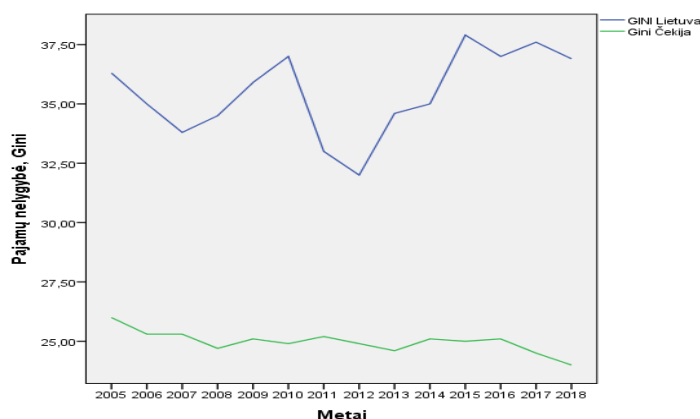
14 pav. Lietuvos ir Čekijos migracijos saldo pokyčiai 2000-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Lietuvos ir Čekijos statistikos departamentų duomenimis (2019))

Kaip matoma 14 paveiksle, Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu migracijos saldo yra neigiamas, tuo tarpu Čekijoje imigruojančių asmenų yra daugiau nei emigruojančių viso laikotarpio metu. Lietuvoje laikotarpiu 2000-2004 m. (iki įstojimo į ES) neigiamas migracijos saldo išaugo 58,27 %, tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje 51,63% padidėjo teigiamas migracijos saldo. Narystės ES laikotarpiu 2015 m. lyginant su 2005 m. Lietuvoje stebimas neigiamo migracijos saldo sumažėjimas 75,87 %, Čekijoje 40 % stebimas teigiamo migracijos saldo mažėjimas. 2018 m. lyginant su 2015 m. Lietuvoje matome, jog neigiamas migracijos saldo sumažėjo 85,31%, tačiau Čekijoje itin ženkliai 141% didėja teigiamas migracijos saldo.

14 paveiksle stebimas migracijos saldo kitimas abejose šalyse, tačiau bendra tendencija Lietuvoje – didelis žmonių nuotėkis, kai tuo tarpu Čekijoje nors ir kintantis bet praktiškai visą laikotarpį stebimas žmonių prieaugis (išskyrus 2013 m. kai migracijos saldo yra -1297).

Lietuvos ir Čekijos pajamų nelygybės (GINI) palyginimas pateikiami 15 paveiksle, o pirminiai statistiniai duomenys priede Nr. 2.

15 pav. Lietuvos ir Čekijos pajamų nelygėbė (GINI) palyginimas 2005-2018 m.

(sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (2019))

Kaip matoma 15 paveiksle, visu nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje GINI koeficiento reikšmė yra virš 30 ir tai rodo, jog šalyje yra esminių pajamų netolygumų. Tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje GINI reikšmė nesiekia 30, o pati aukščiausia reikšmė stebima 2005 m., kai GINI yra 26. Laikotarpio 2005-2014 m. (narystės ES metu) pabaigoje Lietuvoje stebimas pajamų nelygybės sumažėjimas 3,58%, tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje ji mažėjo 3,46%. Vertinant laikotarpį kai Lietuva buvo euro zonos nare, matoma, jog 2015-2018 m. laikotarpio pabaigoje GINI mažėjo 2,64%, tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje, kuri nėra euro zonos narė, pajamų nelygėbė mažėjo 4%.

Apibendrinant galima teigti, jog ekonominio vystymosi indekso skaičiavimai Lietuvoje ir Čekijoje parodė, jog istorine ir geografinė prasme panašaus dydžio šalyse ekonominio

vystymosi tempas Lietuvoje buvo spartesnis, nei Čekijoje. Lietuvoje jis 2018 m. pasiekė 200,56%, o Čekijoje 163,99%. Tiek Lietuvoje, tiek Čekijoje ekonominio vystymosi indekso didėjimui didžiausią įtaką padarė BVP vienam gyventojui didėjimas, tačiau Lietuvoje jis buvo ženkliai didesnis ir 2018 m. siekė 112,39%, o Čekijoje 65,86%. Kitą vertus nagrinėjamu laikotarpiu Čekijai pavyko pritraukti daugiau TUI, nei Lietuvai bei padidinti dirbančiųjų asmenų skaičių lyginant su baziniais metais. Pastebėta, jog Lietuvoje dirbančių asmenų skaičius lyginant su 2000 m. susitraukė 0,03%, o tuo pačiu laikotarpiu Čekijoje jų skaičius padidėjo 12,10%. Tapimas Europos Sąjungos narėmis (2004 m.) iki Lietuvai tampant euro zonos nare 2015 m., Lietuvai sąlygojo spartesnę ekonominio vystymosi indekso didėjimą nei Čekijoje – Lietuvoje jis padidėjo 36,61%, o Čekijoje 22,02%. Tačiau tapimas euro zonos nare 2015 m. Lietuvoje nesukūrė sąlygų spartesniam ekonominio vystymosi indekso didėjimui – 2015-2018 m. Lietuvoje jis padidėjo 6,35%, o Čekijoje, kuri nėra euro zonos narė, jis padidėjo 6,29%.

Nors atlikti ekonominio vystymosi indekso skaičiavimai rodo, jog šis augimas buvo spartesnis Lietuvoje, nei Čekijoje, tačiau pastebima, jog Lietuvos ekonominiai rodikliai baziniais tyrimo metais buvo ženkliai žemesni nei Čekijoje, o tai rodo, jog ekonominio vystymosi indekso augimas leido Lietuvai tik sumažinti ekonominį atsilikimą nuo Čekijos, tačiau jos neaplenkė. Socialinių rodiklių – migracijos saldo ir pajamų nelygybės – analizė parodė, jog Lietuva, priešingai nei Čekija, susiduria su neigiama migracija bei esminiais pajamų nelygybės netolygumais. Lietuvą galime priskirti į bloką tų šalių, kuriose yra didelė emigracija, mažas gimstamumas ir didelis mirtingumas, o tai ilgalaikėje perspektyvoje suponuoja ekonominio šalies augimo smukimą bei gilina socialines ir ekonomines problemas. Čekijoje tuo tarpu yra teigiamas migracijos saldo ir sąlyginai žema pajamų nelygybė – GINI koeficientas neviršija 30. Atlikta analizė nepatvirtina, jog narystė euro zonoje sukuria sąlygas spartesniam ekonominiam vystymuisi bei gerina socialinę aplinką.

IŠVADOS

1. Praeityje egzistavusių ekonominių ir pinigų sąjungų patirtis rodo, jog iširus politinei sąjungai tarp šalių, seka ir pinigų sąjungos iširimas, o pinigų sąjungos gyvavimo laikas taip pat priklauso ir nuo politinės sąjungos gyvavimo laiko. Įtakos sąjungų išnykimui turi ir ne politinės priežastys, tokios kaip: kalba, istorija, religija ir kultūra. Taip pat ekonominių ir pinigų sąjungų išnykimą sąlygojo menkas bendros ekonominės politikos koordinavimas.
2. Aukštesnis ekonominės integracijos etapas sąlygoja laisvesnę prekių, paslaugų, kapitalo, žmonių judėjimą, tačiau tuo pačiu suponuoja ir laipsnišką suverenumo praradimą. Aukštesnis finansinės integracijos lygis gali suponuoti vietinės rinkos stiprėjimą, o tai savaime lemia ekonominį augimą bei finansinės sistemos stabilumą, tačiau šis augimas gali skirtis priklausomai nuo šalies ekonominio išsivystymo lygio.
3. Pinigų sąjungų įtaka turi tiek neigiamų, tiek teigiamų aspektų. Dažnu atveju tai priklauso nuo šalies išsivystymo lygio, jos gebėjimo prisitaikyti prie pasikeitusių ekonominių ir prekybinių sąlygų, taipogi, nuo gebėjimo ir noro adaptuotis pasikeitusioje konkurencinėje aplinkoje. Atsisakydama nacionalinės valiutos valstybė praranda galimybę formuoti monetarinę politiką, tačiau tampa konkurencingesne, didėja prekybos apimtys ir investicijos, o tai ilguoju laikotarpiu skatina ekonomikos augimą.
4. Šiuo metu pasaulyje yra keturios ekonominės ir pinigų sąjungos: Europos ekonominė ir pinigų sąjunga, Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga, Rytų Karibų pinigų sąjunga, Centrinė Afrikos ekonominė ir pinigų bendrija.
5. Vakarų Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo steigta siekiant skatinti ekonominę integraciją, viliantis, jog tai lems tvarų šalių augimą, vis tik tai nesąlygojo laukiamo BVP didėjimo, nors ekonominis augimas ir pastebimas, tačiau jis nėra pakankamas. Išvelgiami pagrindiniai trikdžiai ekonominiam augimui: nepakankama investicija į žmogiškąjį kapitalą, kainų stabilumo ir fiskalinės disciplinos stoka, žemas valstybinių institucijų paslaugų lygis, korupcija, skaidrumo ir atskaitomybės stoka bei žmogaus teisių nepakankama apsauga.
6. Centrinės Afrikos ekonominė ir pinigų sąjunga buvo įsteigta siekiant skatinti ekonominę integraciją ir darnų vystymąsi tarp šalių, tačiau pastebima, jog prekyba yra menkai diversifikuota, o vyraujančios eksporto šakos yra nafta, mediena ir žemės ūkio produktai. Nepaisant to, jog matomas nedidelis ekonominis augimas, jis neįtakoja socialinės gerovės pokyčių, finansinis sektorius sąjungoje yra pažeidžiamas,

ilgalaikių kreditų stoka stabdo šalių narių ekonominį augimą, o skurdo problema išlieka viena opiausių.

7. Rytų Karibų pinigų sąjunga buvo įsteigta siekiant stiprinti ekonominę integraciją, tačiau ji vis dar nėra didelė ir tarpusavio regioninė prekyba sudaro tik dešimt procentų šalių narių bendros prekybos apimties. Šiuo metu pagrindinės šalių narių pajamos yra iš turizmo sektoriaus. Tiesioginių užsienio investicijų pagrindinis šaltinis yra JAV, ir jos teigiamai įtakoja importą, bei BVP, tačiau pastebimas neigiamas efektas eksportui, kadangi didėjantys importo srantai silpnina vietinę pramonę, tuo pačiu mažina ir eksporto apimtis.
8. Europos ekonominė ir pinigų sąjunga yra svarbiausias Europos sąjungos šalių ekonomikų integracijos žingsnis, kurios pagrindinė idėja yra žmonių, prekių ir paslaugų judėjimas be sienų. Tačiau vien priklausymas euro zonai negarantuoja, jog pavyks išvengti ekonominių sunkumų. Pastebima, jog Europos Sąjungai priimant naujas nares, atotrūkis tarp ES senbuvų ir naujokių ne mažėja, o didėja. Sprendimus dėl sąjungos politikos krypties vystymo generuoja ES branduolį sudarančios šalys, o periferinės valstybės netiesiogiai yra spaudžiamos jas priimti. Taip pat atsiranda ir susiskaidymo tendencijos – „Brexitas“, tai naujas, iki tol dar neegzistavęs Europos Sąjungoje reiškinys.
9. Ekonominių rodiklių analizė atskleidė, jog Lietuvai besiruošiant tapti ES nare stebimas spartus BVP bei TUI vidutinio augimo tempo didėjimas, tai įtakojo gerėjanti investicinė aplinka bei sparčiai auganti ekonomika. Laikotarpis kai Lietuva tapo Europos Sąjungos nare iki jai tampant euro zonos nare buvo pažymėtas ir ekonominės krizės, tad BVP vidutinis augimo tempas sulėtėjo dėl sumažėjusio vartojimo bei smukusios ekonomikos, taip pat ima mažėti ir TUI pritraukimo tempai. Nuo 2015 m. Lietuvai tapus euro zonos nare mažėja BVP vidutinis augimo tempas (ši tendencija pirminiu laikotarpiu tapus euro zonos šalimi stebima ir kitose šalyse), o TUI netgi stebimas neigiamas vidutinis augimo tempas. Kadangi TUI pritraukimas dažnu atveju sietinas su konkurencinės aplinkos patrauklumu, galima teigti, jog narystės EEPS laikotarpiu Lietuvos investicinis patrauklumas sumažėjo. Narystė EEPS Lietuvai atvėrė naujas rinkas prekių ir paslaugų realizacijai ir tai įtakojo eksporto į ES šalis apimčių didėjimą – viso 2004-2018 m. eksportas į ES šalis padidėjo 351,23 %. Lietuvai labiau priartėti prie ekonomiškai išsivysčiusių šalių bei sušvelninti ekonominės krizės padarinius padėjo ir ES parama, kuri, kuri Lietuvos biudžete sudaro apie penktadalį visų pajamų.

10. Socialinių rodiklių analizė atskleidė, jog nors analizuojamu laikotarpiu vidutinis darbo užmokestis išaugo 228,63% (pakilo nuo 281,20 Eur 2000 m. iki 924,10 Eur 2018 m.), tačiau po įstojimo į ES stebima didelė neigiama migracija, o tai ilguoju laikotarpiu lemia demografines ir socialines problemas. Taip pat pastebima, jog Lietuvoje egzistuoja esminiai pajamų netolygumai: GINI koeficiento reikšmė visą nagrinėjamą laikotarpį išlieka virš 30, nors ir stebimas jo svyravimas, tačiau galime teigti, jog pajamų nelygybės klausimas yra itin opus Lietuvoje. Lietuvai tapimas Europos Sąjungos nare bei euro zonos šalimi nepadėjo sumažinti pajamų nelygybės, o tapimas euro zonos nare 2015 m. netgi paspartino jos augimą.
11. Ekonominio vystymosi indekso skaičiavimai Lietuvoje ir Čekijoje parodė, jog istorine ir geografinė prasme panašaus dydžio šalyse ekonominio vystymosi tempas Lietuvoje buvo spartesnis, nei Čekijoje. Lietuvoje jis 2018 m. pasiekė 200,56%, o Čekijoje 163,99%. Tiek Lietuvoje, tiek Čekijoje ekonominio vystymosi indekso didėjimui didžiausią įtaką padarė BVP vienam gyventojui didėjimas, tačiau Lietuvoje jis buvo beveik dvigubai didesnis nei Čekijoje. Kitą vertus nagrinėjamu laikotarpiu Čekijai pavyko pritraukti daugiau TUI, nei Lietuvai, bei padidinti dirbančiųjų asmenų skaičių lyginant su baziniais 2000 metais.
12. Pastebima, jog tapimas euro zonos nare 2015 m. Lietuvoje nesukūrė sąlygų spartesniam ekonominio vystymosi indekso didėjimui – 2015-2018 m. Lietuvoje jis padidėjo 6,35%, o Čekijoje, kuri nėra euro zonos narė, jis padidėjo 6,29%.
13. Ekonominio vystymosi indekso skaičiavimai rodo, jog šis augimas buvo spartesnis Lietuvoje, nei Čekijoje, tačiau pastebima, jog Lietuvos ekonominiai rodikliai baziniais tyrimo metais buvo ženkliai žemesni nei Čekijoje, o tai rodo, jog ekonominio vystymosi indekso augimas leido Lietuvai tik sumažinti ekonominį atsilikimą nuo Čekijos, tačiau jos neaplenkė, o socialinių rodiklių – migracijos saldo ir pajamų nelygybės – analizė parodė, jog Lietuva, priešingai nei Čekija, susiduria su neigiama migracija bei esminiais pajamų nelygybės netolygumais. Čekijoje tuo tarpu yra teigiamas migracijos saldo ir sąlyginai žema pajamų nelygybė - GINI koeficientas neviršija 30. Atlikta analizė nepatvirtina, jog narystė euro zonoje sukuria sąlygas spartesniam ekonominiam vystymuisi bei gerina socialinę aplinką.

Pateikus išvadas formuluojami pasiūlymai:

1. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi šalių vyriausybėms, koreguojant vykdomą ekonominę ir socialinę politiką narystės Europos ekonominės ir pinigų sąjungos kontekste. Siūloma atkreipti dėmesį į tai jog gerėjanti investicinė aplinka, laisva rinka spartina BVP augimą, tačiau tapimas Europos sąjungos nare bei euro zonos šalimi socialinių problemų savaime neišsprendžia. Siekiant išvengti neigiamų demografinių ir socialinių padarinių emigracijos valdymo bei pajamų nelygybės klausimai turėtų būti prioritetiniai.
2. Siekiant detaliau ir plačiau įvertinti Ekonominės ir pinigų sąjungos plėtros pasekmes šalims, galimi tolimesni moksliniai tyrimai, vertinat kitus ekonominius ir socialinius rodiklius, nustatant jų reikšmingumą. Tai leistų kiekvienoje iš šalių narių atitinkamai koreguoti bei skatinti reikiamas sritis.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Acaravci, A., Ozturk, I. (2012). Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth: Empirical Evidence from New EU Countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, Vol. 2, p. 52-67.
2. Alter, A., Yontcheva, B. (2015). *Financial Inclusion and Development in the CEMAC*. International Monetary Fund.
3. Anyanwu, J. C. (2003). Estimating the Macroeconomic Effects of Monetary Unions: The Case of Trade and Output. *African Development Review*, Vol. 15, No. 2/3, p. 126-145.
4. Arestis, P., Phelps, P. (2018). Inequality implications of European economic and monetary union membership: A reassessment. *Environment and Planning a: Economy and Space*, Vol. 50, No. 7, p. 1443-1472. doi: 10.1177/0308518X18781082.
5. Bacha, O. I. (2008). A Common Currency Area for MENA Countries? A VAR Analysis of Viability. *International Journal of Emerging Markets*, Vol. 3, No. 2, p.197-215. doi: 10.1108/17468800810862641.
6. Bordo, M. D., Jonung, L. (1999). The Future of MMU: What does the History of Monetary Unions Tell Us? *National Bureau of Economic Research*, No. 7365.
Prieiga per internetą:
<http://www.nber.org/papers/w7365.pdf> (žiūrėta 2015-04-05).
7. Brady, D. (2009). Economic Globalization and Increasing Earnings Inequality in Affluent Democracies. *Economic Sociology of Work*, Vol. 18, p. 149-181. doi:10.1108/S0277-2833(2009)0000018009.
8. Bujanowicz-Haras, B, Janulewicz, P., Nowak, A., Krukowski, A. (2015). Evaluation of Sustainable Development in the Member States of the European Union. *Problems of Sustainable Development*, Vol. 10, No. 2, p. 71-78.
9. Carlin, W., Estrin, S., Schaffer, M. (1999). Measuring Progress in Transition and Towards EU Accession: A Comparison of Manufacturing Firms in Poland, Romania and Spain. *JCMS Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 5, p. 699-728. doi: 10.1111/1468-5965.00261
10. Centrinės Afrikos komisijos oficiali svetainė. Prieiga per internetą:
<http://www.cemac.int/> (žiūrėta 2019-06-13).
11. Ciburiene, J. (2016). The Evaluation of Economic Development Index of Poland and Lithuania in the Context of the European Union. *Equilibrium. Quarterly Journal of*

- Economics and Economic Policy*, Vol. 11, No. 3, p. 437-449, doi: <http://dx.doi.org/10.12775/EQUIL.2016.020>.
12. Cyrek, M. (2019). Government Social Spending in the EU Countries: Efficiency in Poverty and Income Inequality Reduction. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, Vol. 14, No. 3, p. 405-424.
 13. Currie, D. (1998). The Pros and Cons of EMU. *EIU Research Report*. Prieiga per internetą: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/current/modules/ec304/2003-04/articles/currieonemu.pdf> (žiūrėta 2015-02-22).
 14. Čekijos statistikos departamentas (2019). Užimtumas, bedarbystė. Prieiga per internetą: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=426&katalog=30853&pvo=ZAM01-C&pvo=ZAM01-C&u=v413_VUZEMI_97_19#fx=1&w= (žiūrėta 2019-08-24).
 15. Dawson, M. (2018). New Governance and the Displacement of Social Europe: the Case of the European Semester. *European Constitutional Law Review*, Vol. 14, No. 1, p. 191-209. doi:10.1017/S1574019618000081.
 16. Diaw, D., Lessoua, A. (2013). Natural Resources Exports, Diversification and Economic Growth of CEMAC Countries: On the Impact of Trade with China. *African Development Review*, Vol. 25, No. 2, p. 189-202. doi: 10.1111/j.1467-8268.2013.12023.x.
 17. Diop, A., Dufrenot, G., Sanon, G. (2010). Is Per Capita Growth in Africa Hampered by Poor Governance and Weak Institutions? An Empirical Study on ECOWAS Countries. *African Development Review*, Vol. 22, No. 2, p. 265-275.
 18. Djiogap, C. F., Ngoms, A. (2012). Determinants of Bank Long-term Lending Behavior in the Central African Economic and Monetary Community (CEMAC). *Review of Economics & Finance*, Vol. 2, p. 107-114.
 19. Europos centrinio banko oficiali svetainė. Prieiga per internetą: <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> (žiūrėta 2015-04-12)
 20. Europos Komisijos internetinė svetainė (2019). Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en (žiūrėta 2019-05-09).
 21. Europos Sąjungos oficiali svetainė. Prieiga per internetą: https://europa.eu/index_lt.htm (žiūrėta 2019-06-20).

22. Europos Vadovų Tarybos oficiali svetainė (2019). Prieiga per internetą:
<https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/>
(žiūrėta 2019-06-20).
23. *Eurostat duomenų bazė* (2019). Europos Sąjungos statistikos tarnyba. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (žiūrėta 2019-07-04).
24. Francis, B., Lorde, T. (2007). Foreign Direct Investment and Trade in the Eastern Caribbean Currency Union. *Journal of Eastern Caribbean Studies*, Vol. 32, No. 3, p. 23-49
25. Ganusauskas, T. (2001). Narystės ekonominėje ir pinigų sąjungoje kriterijų vaidmuo Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą. *Pinigų studijos*, Nr.1, p. 29-41. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/ganusauskas> (žiūrėta 2015-03-01).
26. Grigaliūnienė, Ž., Marcišauskienė, J. (2007). Europos ekonominės pinigų sąjungos kūrimas ir plėtra. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr.1, p. 98-106.
27. Harvey, S.K., Cushing, M.J. (2015). Is West African Monetary Zone (WAMZ) a Common Currency area? *Review of Development Finance*, Vol. 5, No. 1, p. 53-63. doi: 10.1016/j.rdf.2015.05.001.
28. Heller, J., Warzala, R. (2019). The Effects of Entering the Eurozone on other Central and Eastern European Countries in Relation to Poland. *Journal of Competitiveness*, No. 1, p. 5-21. doi: 10.7441/joc.2019.01.01
29. Iešmantavičiūtė, L. (2010). Fiskalinė politika ir ekonomikos plėtra Europos Sąjungos šalyse. *Public Administration*, Vol.3/4, No. 27/28, p. 37-43.
30. Istrate, L.(2012). The Baltic States between the Old and New Europe. The Benefits of Lisbon Treaty for Lithuania, Latvia and Estonia. *Revista Romana de Geografie Politica*, Vol. 14, No. 1, p. 45-50.
31. Jacques, D. (1989) Report on economic and monetary union in the European Community. Prieiga per internetą: http://aei.pitt.edu/1007/1/monetary_delors.pdf
(žiūrėta 2015-02-22)
32. Jefferis, K. R. (2007). The Process of Monetary Integration in the SADC Region. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 33, No. 1, p. 83-106. doi: 10.1080/03057070601136590.
33. Jovanovic, M. (2006). *International Economic Integration: Limits and Prospects*. Routledge: Taylor and Francis Group.
34. *Jungtinių Tautų konferencijos prekybos ir vystymo klausimais duomenų bazė* (2019). Prieiga per internetą: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>
(žiūrėta 2019-08-20).

35. Karabou, F. E., Adeve, K. A. (2018). ICT and Economic Growth in WAEMU: An Analysis of Labour Productivity. *Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, Vol. 24, No. 2, p. 12-20. doi: <https://doi.org/10.26397/eai158404092>.
36. Karajzijenė, Ž. (2015). Critical Analysis of Public Debt and Tendencies of Its Management. *Viešoji politika ir administravimas*, Vol. 14, No. 2, p. 194-208.
37. Karibų bendrijos oficiali svetainė. Caribbean Community and Common Market, CARICOM. Prieiga per internetą: <https://www.caricom.org> (žiūrėta 2015-04-26).
38. Kauptouom, P. C. (2007). The West African Economic and Monetary Union. Past and Present of an excytional North-South-South-Integration. *Diskussionsbeiträge des Fachbereichs Wirtschaftswissenschaft der Freien Universität Berlin*, Vol. 19.
39. Kenen, P. B. (1969). The Theory of Optimum Currency: An Eclectic View. *Monetary problems of the International Economy*, p. 41-60.
40. Kharlamova, G., Stavystkyy, A., Zarotiadis, G. (2018). The Impact of Technological Changes on Income Inequality: the EU States Case Study. *Journal of International Studies*, Vol. 11, No. 2, p. 76-94. Doi:10.14254/2071-8330.2018/11-2/6.
41. Kim, D., Lin, S. (2009). Trade and Growth at Different Stages of Economic Development. *Journal of Development Studies*, Vol. 45, No. 8, p. 1211-1224. doi.org/10.1080/00220380902862937.
42. Kropas, S., Kropienė, R. (2005). *Europos pinigai*. Vilnius: Lietuvos bankas.
43. Krugman, P. (1993). Lessons of Massachusetts for EMU. In the *Adjustment and Growth in the European Union*, ed. F. Torres, F. Giavazzi. Cambridge: Cambridge University Press, p. 241-269.
44. Ksenakis, J. (1999). Euras: poveikis rinkai ir plėtros procesui. Lietuvos integracija į Europos sąjungą: bankininkystė ir finansai. *Lietuvos bankas*, Nr. 2, p. 41-44.
45. Kuodis, R. (2005). Euro įvedimas Lietuvoje: už ir prieš. *Pinigų studijos*, Nr. 4, p. 89-96. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/documents/docs/publications/kuodis_4.pdf (žiūrėta 2015-04-19).
46. Kvainauskaitė, V. (2004). *Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai*. Kaunas: Technologija.
47. Lama, R., Rabanal, P. (2012). *Deciding to Enter a Monetary Union : The Role of Trade and Financial Linkages*. Washington: International Monetary Fund. Prieiga per internetą:

- <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=568138&site=ehost-live> (žiūrėta 2019-04-19).
48. Lane, P. R. (2006). The Real Effects of European Monetary Union. *Journal of the Economic Perspectives*, Vol. 20. No. 4, p. 47-66.
49. Lietuvos statistikos departamentas (2019). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> (žiūrėta 2019-08-24).
50. Masson, P., Pattillo, C. (2001). *Monetary Union in West Africa (ECOWAS). Is it Desirable and How could it be Achieved?* Occasional Paper No. 204: Washington, IMF.
51. Masson, P., Dore, O. (2002). *Experience with Budgetary Convergence in the WAEMU*. IMF Working Paper.
52. McKinnon, R. I. (1963). Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*, Vol. 53, No. 4, p. 717-725.
53. Merdic, A., Mahmutovic, H. (2017). Some Theoretical Aspects of Economic Integration. *Journal for Interdisciplinary Studies*, Vol. 7, No. 2, p. 97-105. doi:10.21554/hrr.091711.
54. Micco, A., Stein, E., Ordoñez, G. (2003). The currency union effect on trade: early evidence from EMU. *Economic Policy*, Vol. 18, No. 37, p. 315–356. doi: 10.1111/1468-0327.00109_1
55. Mundell, R. A. (1961). A Theory of Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, No. 51(4), p. 657-665.
56. Mundell, R.A. (2001). Money and the Sovereignty of the State. *Monetary Theory and Policy Experience: Palgrave*, p. 291-337.
57. Nagaj, R., Szkudlarek, P. (2013). Fiscal Stabilisation in the Light of Crisis – the Cases of Lithuania and Poland. *Viešoji politika ir administravimas*, Vol. 12, No. 3, p. 171-189.
58. Nestorovska, M.T., Trenovski, B., Tashevskas, B. (2018). Migration and its Impact on the Demographic Transition in the Countries of the European Union. *CEA Journal of Economics*, Vol. 13, No. 2, p. 35-52.
59. Nguena, C.L., Nanfoso, R.T. (2014). Banking Activity Sensitivity to Macroeconomic Shocks and Financial Policies Implications: The Case of CEMAC Sub-region. *African Development Review*, Vol. 26, No. 1, p. 102-117. doi: 10.1111/1467-8268.12067.
60. Nnyanzi, J. B. (2015). Welfare Gains, Risk-Sharing and Africa's Monetary Union Projects. *African Journal of Economic and Management Studies*, Vol. 6, No. 4, p. 416-430. doi: 10.1108/AJEMS-07-2013-0065.

61. Oprea, O. (2017). Financial Integration and Financial Contagion, a Problem for Financial Stability. *Journal of Public Administration, Finance&Law*, No. 11, p. 121-136.
62. Paliova, I. (2017). Empirical Analysis and Estimates of the Impact of the Structural Funds Absorption in Countries of Central and Eastern Europe. *Trakia Journal of Sciences*, Vol. 15, No.1, p. 134-144, doi:10.15547/tjs.2017.s.01.025.
63. Papava, V. (2018). Catching up and Catch-up Effect: Economic Growth in the Post-Communist Europe (Lessons from the European Union and the Eastern Partnership States). *European Journal of Economic Studies*, Vol. 7, No. 2, doi: 10.13187/es.2018.7.109.
64. Potjagailo, G. (2017). Spillover Effects from Euro Area Monetary Policy across Europe: A Factor – Augmented VAR Approach. *Journal of International Money and Finance*, Vol. 72, p. 127-147. doi: 10.1016/j.jimonfin.2017.01.003.
65. Reynolds, P. A. (1976). *Organization and Administration of Monetary Union*. Princeton Studies in International Finance No. 38: Princeton University Press.
66. Rickards, R. C. (2003). Currency Changeover Effects on Business Management in the EU. *European Business Review*, Vol. 15, No. 1, p. 20-28. doi:10.1108/09555340310455164.
67. Ryan, J., Loughlin, J. (2018). Lessons from Historical Monetary Unions - is the European Monetary Union Making the Same Mistakes? *International Economics and Economic Policy*, Vol. 15, No. 4, p. 709-725. doi.org/10.1007/s10368-018-0416-8.
68. Roache, S. K. (2007). Public Investment and Growth in the Eastern Caribbean. *Money Affairs*, Vol. 20, No. 2, p. 111-129.
69. Rudytė, D., Karulaitienė, D. Reizgevičienė (2009). Naujųjų Europos Sąjungos valstybių makroekonominių rodiklių pokyčiai integruotoje rinkoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 1, p. 238-247.
70. Socol, A. G. (2011). Costs of Adopting a Common European Currency. Analysis in Terms of the Optimum Currency Areas Theory. *Theoretical and Applied Economics*, Vol. 18, No. 2, p. 89-100.
Prieiga per internetą:
<http://store.ectap.ro/articole/558.pdf> (žiūrėta 2015-03-15).
71. Sodokin, K., Donnou-Adonsou, C. (2010). Banks, Microfinance Institutions and Economic Growth in the West African Economic and Monetary Union. *African Development Review*, Vol. 22, No. 4, p. 495-510. doi: 10.1111/j.1467-8268.2010.00245.x.

72. Soumaila, I., (2017). The Determinants of Investment Efficiency in West African Economic and Monetary Union (WAEMU). *The Journal of Developing Areas*, Vol. 51, No. 1, p. 49-61. doi: 10.1353/jda.2017.0003.
73. Sun, Y., Rupa, D. (2008). Price Dynamics in the Eastern Caribbean. *Money Affairs*, Vol. 21, No. 2, p. 193-216.
74. Tejado, I., Perez, E., Valerio, D. (2018). Economic Growth in the European Union Modelled with Fractional Derivatives: First Results. *Technical Sciences*, Vol. 66, No. 4, p. 455-465.
75. Thaut, L. (2009). EU Integration & Emigration Consequences: The Case of Lithuania. *International Migration*, Vol. 47, No. 1, p. 191-233. doi: 10.1111/j.1468-2435.2008.00501.x.
76. Troitino, D. R., Faerber, K. (2019). Historical Errors in the Initial Conception of the Euro and its Subsequent Development. *Brazilian Journal of Political Economy*, Vol. 39, No. 2, p. 328-343. doi: 10.1590/0101-31572019-2931.
77. Udovič, B., Svetličič, M. (2018). Between ‘National’ and ‘European’ Interests: Small Countries and their Presidencies of the European Union. *Romanian Journal of Political Science*, Vol. 18, No.2, p. 4-26.
78. Vakarų Afrikos ekonominės ir pinigų sąjungos oficiali svetainė (2019). Prieiga per internetą: <http://www.uemoa.int/en/presentation-uemoa> (žiūrėta 2019-06-10).
79. Van Beek, F., Rosales, J., Zermeno, L. and other (2000). The Eastern Caribbean Currency Union: Institution. – Performance and Policy Issues. Occasional Paper. International Monetary Fund. Prieiga per internetą: <http://www.imf.org/external/pubs/nft/op/195/> (žiūrėta 2015-03-08).
80. Vveinhardt, J., Kuklyte, J. (2016). Development Improvement Programme of Social Business Models in Lithuania. *Forum Scientiae Oeconomia*, Vol. 4, No. 4, p. 149-170.
81. *West African Economic and Monetary Union: Discussions with Regional Institutions* (2010). Staff Report and the Executive Director’s Statement. International Monetary Fund. Prieiga per Internetą: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr1108.pdf> (žiūrėta 2015-05-01).
82. Williams, O., Polius, T., Hazel, S. (2001). *Reserve Pooling in the Eastern Caribbean Currency Union and the CFA Franc Zone: a Comparative Analysis*. Prieiga per internetą: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01104.pdf> (žiūrėta 2015-04-12).

83. Zhao, X., Kim, Y. (2014). Is the Eastern Caribbean Currency Union an Optimum Currency Area? *The Journal of Developing Areas*, Vol. 48, No.1. p. 291-313. doi: 10.1353/jda.2014.0009.
84. Zupanovič, R., Pejič, N., Grilj, B., Peen Rodt, A. (2018). The European Union Rule of Law Mission in Kosovo: An Effective Conflict Prevention and Peace-Building Mission? *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 20, No. 6, p. 599

THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC AND MONETARY UNION AND THE OUTCOME FOR LITHUANIA

Natalija CHMELEVSKA

Paper for the Master's degree

Business Economics Master's Program

Vilnius University, Faculty of Economics, Economic Policy Department

Supervisor - Prof. Dr. **Algirdas Miškinis**

Vilnius, 2019

SUMMARY

70 pages, 11 tables, 15 pictures, 84 literature references.

The main objective of this thesis is to perform the analysis of the economic and social changes in Lithuania during the period of the membership in the European economic and monetary union, as well as to investigate and compare the level of the economic development of Lithuania and the Czech Republic and compare social indicators of these two states.

The thesis consists of two main chapters: analysis of literature, research objective, researches and their results. The conclusions and proposals are submitted.

The historical pattern is addressed, the concept of economic integration and its stages are analysed, the concept of the monetary union and its tiers are discussed, the analysis of the globally operating economic and monetary unions is performed and their characteristics are discussed and the separate analysis of the EU economic and monetary union is provided in the scientific literature analysis section. Following the review of scientific literature, the author of this thesis investigates the influence of the European economic and monetary union on the economic and social changes in Lithuania. The research is performed by breaking it down into three periods: the period prior to the membership (2000-2004), the period of the membership in the EU (2005-2014) and the period of the membership in the euro area (2015-2018). The economic development index of Lithuania and the Czech Republic is also measured and compared, and the social indicators of these countries are analysed separately.

The analysis of Lithuania's economic indicators disclosed that after Lithuania became the member of the EU the increase in the growth rate of the GDP and foreign direct investment (FDI) and export to other EU countries is observed. However after Lithuania became the member of the euro area the decrease in the growth rate of both the GDP and FDI is observed, and the support of the European Union, which accounts for approximately one fifth of Lithuania's fiscal revenues, also assisted the promotion of the economic growth of the

country. The analysis social indicators disclosed that after Lithuania became the member of the EU and the member of the euro area the average wage has been steadily increasing, however it must be noted that significantly increased emigration flows, which address unemployment issues in the short term, and in case of the shortage of staff in the local market increase wages for the ones remaining in the country, could have also had a significant impact on its growth, however, in the long term, the negative net migration leads to demographic and social problems. The analysis of income inequalities has also disclosed that there are substantial income disparities in Lithuania. Lithuania's becoming the member of the EU and the country of the euro area failed to reduce income disparities and becoming the member of the euro area even accelerated its increase.

The calculations of the economic development index indicate that this increase was more accelerated in Lithuania than in the Czech Republic, however the analysis of the social indicators – net migration and income disparities – disclosed that Lithuania, contrary to the Czech Republic, faces negative migration and essential inequalities in income disparities.

Conclusions and proposals, which describe the results of the literature analysis and researches, are submitted at the end of the thesis. The author of this thesis considers that the results of the study may be beneficial to the government in adjusting the conducted economic and social policy in the context of Lithuania's membership in the European economic and monetary union.

PRIEDAI

1 priedas. Lietuvos statistiniai ekonominiai ir socialiniai rodikliai 2000-2018 m.

Metai	<i>Ekonominiai rodikliai</i>				<i>Socialiniai rodikliai</i>		
	BVP vienam gyventojui	Tiesioginės užsienio investicijos, % nuo BVP	Eksportas į ES šalis, mln. Eur	ES finansinės paramos lėšos, % nuo visų Lietuvos biudžeto pajamų	Vidutinis darbo užmokestis, Eur/mėn (bruto)	Emigracijos ir imigracijos saldo	Pajamų nelygybė, GINI
2000	7400	20,23			281,20	-20306	
2001	8200	21,75			284,50	-23147	
2002	9000	27,89			293,60	-11609	
2003	10200	26,38			310,60	-21555	
2004	11000	28,25	5 085,9	13,3	332,90	-32138	
2005	12000	30,00	7 039,5	19,3	369,60	-51096	36,30
2006	13600	35,35	8 218,7	19,5	433,20	-24645	35,00
2007	15700	37,07	9 408,5	16,06	522,00	-21774	33,80
2008	16400	26,70	11 303,5	15	623,20	-16453	34,50
2009	13800	35,42	8 970,4	28,6	595,50	-32013	35,90
2010	15400	36,10	11 037,6	26,9	575,80	-77944	37,00
2011	17200	32,79	14 073,9	26,1	592,50	-38178	33,00
2012	18600	37,25	16 025,7	26,1	615,10	-21257	32,00
2013	19600	37,80	16 256,0	24,7	646,30	-16807	34,60
2014	20800	31,87	16 218,0	25,6	677,40	-12327	35,00
2015	21700	35,39	17 383,6	12,7	714,10	-22403	37,90
2016	22000	34,16	17 607,6	19,2	774,00	-30171	37,00
2017	23500	37,37	20 450,9	18,3	840,40	-27557	37,60
2018	24900	33,34	22 948,9	25,4	924,10	-3292	36,90

Pastaba: Lentelė sudaryta autorės, remiantis statistinių duomenų bazių Eurostat, Unctad, Lietuvos statistikos departamento bei LR finansų ministerijos duomenimis (2019)

2 priedas. Lietuvos ir Čekijos 2000-2018 m. ekonominiai ir socialiniai statistiniai duomenys

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BVP vienam gyventojui, Eur																			
Lietuva	7400	8200	9000	10200	11000	12000	13600	15700	16400	13800	15400	17200	18600	19600	20800	21700	22000	23500	24900
Čekija	14200	15200	15600	16500	17600	18600	19600	21500	21900	20900	21100	21700	22000	22400	23800	25300	25600	26900	28000
TUI, % nuo BVP																			
Lietuva	20,23	21,75	27,89	26,38	28,25	30,00	35,35	37,07	26,70	35,42	36,10	32,79	37,25	37,80	31,87	35,39	34,16	37,37	33,34
Čekija	35,11	40,12	47,21	45,46	48,05	44,51	51,36	59,40	48,01	61,03	61,94	52,89	65,82	64,03	58,47	62,42	62,46	72,28	64,10
Dirbančių asmenų skaičius, tūkst.																			
Lietuva	1 376,30	1 330,70	1 398,9	1 426,30	1 421,80	1 445,70	1 423,90	1 440,30	1 414,20	1 288,30	1 276,2	1 258,70	1 269,40	1 298,6	1 322,4	1 338,50	1 358,40	1 352,30	1 376,0
Čekija	4751	4738,6	4791,7	4724,9	4732,7	4803,7	4861,7	4967,2	5033,5	4927,3	4918,8	4885,5	4916,6	4957,7	5017,1	5075,9	5187,4	5262,7	5326,3
Migracijos saldo																			
Lietuva	-20306	-23147	-11609	-21555	-32138	-51096	-24645	-21774	-16453	-32013	-77944	-38178	-21257	-16807	-12327	-22403	-30171	-27557	-3292
Čekija			12290	25789	18635	36229	34720	83945	71790	28344	15648	16889	10293	-1297	21661	15977	20064	28273	38629
Pajamų nelygė, Gini																			
Lietuva						36,3	35	33,8	34,5	35,9	37	33	32	34,6	35	37,9	37	37,6	36,9
Čekija						26	25,3	25,3	24,7	25,1	24,9	25,2	24,9	24,6	25,1	25	25,1	24,5	24

Pastaba: Lentelė sudaryta autorės, remiantis statistinės duomenų bazės Eurostat, Lietuvos ir Čekijos statistikos departamentų duomenimis (2019)